

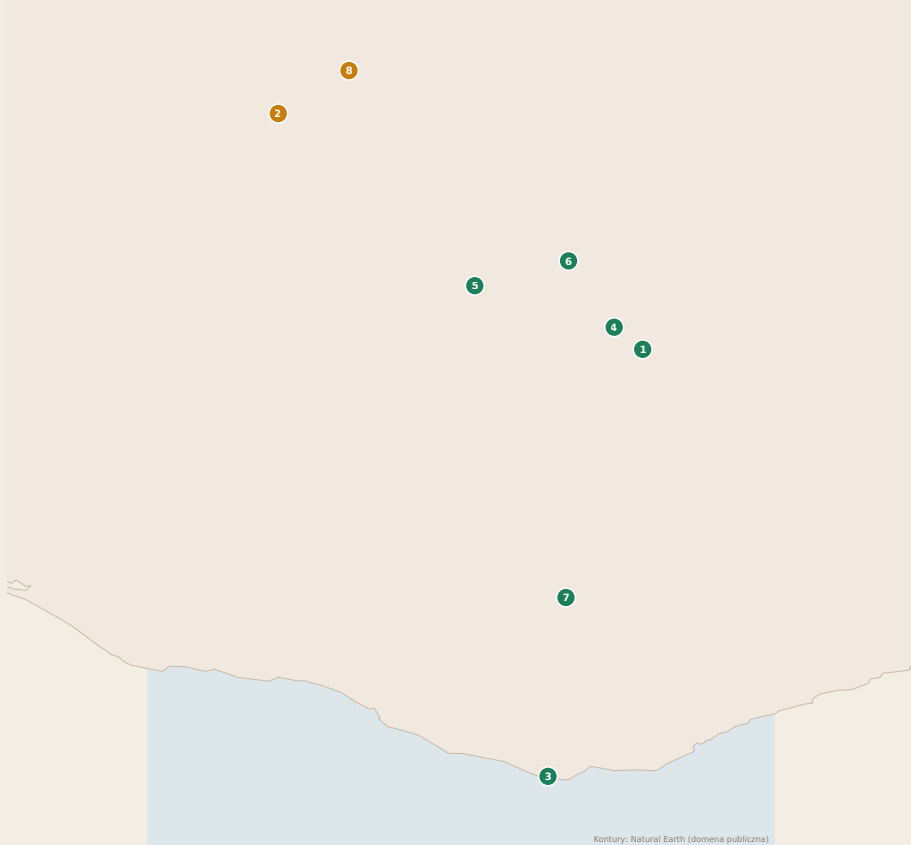

PIOTRYSEUSZ

KONIEC PAŹDZIERNIKA - LISTOPAD

Oaxaca motocyklem: góry, Pacyfik i Día de Muertos

Przewodnik po trasie

Pomysł · miejsca: 8 · motocykl: lekki dual-sport z oponami terenowymi
(szuter: do ok. 10%)

Spis treści

Punkty	4
Język w podróży	47
Logistyka: lot, motocykl, noclegi	50
Budżet.....	54
Źródła i licencje.....	56

Punkty

Oaxaca

Fot. Tzacuaa, [CC BY-SA 3.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Nazwa	z nahuatl Huaxyacac – „na szczycie (wśród) drzew guaje”; po zapotecku Lulaa
Stolica	Oaxaca de Juárez, 270 955 mieszkańców gminy (INEGI, 2020), na ok. 1550–1600 m
Powierzchnia	93 757 km², 5. stan Meksyku (ok. 30% powierzchni Polski)
Ludność	4 132 148 (spis INEGI 2020), 10. stan Meksyku; ok. 44 osoby na km²
Gminy	570, prawie jedna czwarta wszystkich gmin Meksyku; 417 wybiera władze według własnych zwyczajów (usos y costumbres)
Regiony	osiem: Valles Centrales, Sierra Norte, Sierra Sur, Costa, Istmo, Mixteca, Cañada, Papaloapan
Języki	hiszpański i języki rdzenne: w 2020 r. mówiło nimi 1,22 mln osób w wieku od 3 lat, czyli 31,2% ludności (najwyższy odsetek w Meksyku), najwięcej po zapotecku i mixtecku, dalej m.in.

	mazatecki, mixe, chinantecki
Ludy	konstytucja stanu uznaje 15 ludów rdzennych oraz lud afromeksykański (4,7% mieszkańców, głównie na Costa Chica)
Najwyżej	Quie Yelaag (Cerro Nube) w Sierra Sur, ok. 3720–3780 m (źródła podają różne wysokości)
UNESCO	historyczne centrum Oaxaki i Monte Albán (1987); jaskinie Yagul i Mitla (2010); dolina Tehuacán-Cuicatlán (2018, razem z Pueblą)

O REGIONIE

Oaxaca leży na południu Meksyku, między Pacyfikiem a Przesmykiem Tehuantepec, i jest krainą gór. Od północy schodzi tu Sierra Madre de Oaxaca, przedłużenie Sierra Madre Wschodniej, a od zachodu i wzdłuż wybrzeża ciągnie się Sierra Madre del Sur. Oba łańcuchy spinają się w tzw. węźle Mixteki (Nudo Mixteco) w płataninę pasm i głębokich dolin. Płaskiego terenu jest mało. Największe są Doliny Centralne (Valles Centrales) na wysokości ok. 1500–1600 m, ułożone w kształt litery Y: ramiona Etli, Tlacoluli i Zimatlán-Ocotlán schodzą się tam, gdzie stoi miasto Oaxaca. Z dolin w kilka godzin wjeżdża się w lasy sosnowo-dębowe na 2500–3000 m, a stamtąd zjeżdża w tropikalną zieleń i plantacje kawy nad oceanem. Dzięki tej rozpiętości wysokości Oaxaca uchodzi za przyrodniczo najbogatszy stan Meksyku: ma ok. 8400 gatunków roślin naczyniowych i ponad 1400 kręgowców. Na północy, w Cañadzie, rosną najgęstsze na świecie lasy kaktusów kolumnowych (dolina Tehuacán-Cuicatlán, UNESCO od 2018 r.). Opis przyjmuje granicę stanu, czyli administracyjną, choć kulturowo Mixteca sięga też do Puebli i Guerrero.

Ludzie mieszkają tu od tysięcy lat. W jaskini Guilá Naquitz koło Mitli znaleziono nasiona dyni sprzed ok. 10 tys. lat, jedne z najstarszych śladów udomowienia roślin w Ameryce (jaskinie Yagul i Mitla, UNESCO od 2010 r.). Ok. 500 r. p.n.e. Zapotekowie spłaszczyli szczyt wzgórza nad dolinami i założyli Monte Albán, przez ponad tysiąc lat stolicę ich państwa. Opustoszało ono ok. 800 r. n.e. W górach na zachodzie żyli Mixtekowie, którzy sami nazywają się Ñuu Savi, „ludem deszczu”. Słynęli ze złotnictwa i z kodeksów malowanych na jeleniej skórze. Kodeks Zouche-Nuttall opowiada o Ośmiu Jeleniach Szponie Jaguara (1063–1115), władcy Tilantongo. Zjednoczył on mixteckie królestwa i według kodeksu zdobył 94 miejscowości. Zginął w spisku, ale źródła różnią się co do okoliczności. Ok. 1486 r. azteski władca Ahuitzotl osadził załogę na wzgórzu Huaxyacac, porośniętym drzewami guaje. Od tego miejsca wzięła się nazwa Oaxaca, a doliny płaciły odtąd trybut Tenochtitlánowi.

Wysłannik Cortésa, Francisco de Orozco, dotarł do doliny w listopadzie 1521 r. W 1529 r. wytyczono siatkę ulic hiszpańskiej Antequery, a 25 kwietnia 1532 r. Karol V nadał jej prawa miasta. Sam Cortés nosił tytuł markiza Doliny Oaxaki. Dominikanie pokryli kraj klasztorami: od Santo Domingo w mieście, budowanego od 1575 r., po wielkie zespoły w Mixtece (Yanhuitlán, Teposcolula, Coixtlahuaca). Bogactwo kolonii brało się z koszenili (grana cochinilla), czerwonego barwnika z owadów żerujących na opuncjach. Był to jeden z najcenniejszych towarów, jakie Nowa Hiszpania wysyłała do Europy. Z Oaxaki pochodzą dwaj prezydenci, którzy ukształtowali XIX-wieczny Meksyk. Benito Juárez (1806–1872) był Zapotekiem z Guelatao w Sierra Norte. Jako osierocony pasterz przyszedł w wieku 12 lat do miasta, nie znając hiszpańskiego. Był prezydentem w latach 1858–1872 i pokonał francuską interwencję cesarza Maksymiliana. Na jego cześć miasto nosi od 1872 r. nazwę Oaxaca de Juárez. Porfirio Díaz (1830–1915) urodził się w mieście Oaxaca. Był generałem w wojnie z Francuzami: 3 października 1866 r. pobił wojska cesarskie pod Miahuatlán przy szosie 175, które nosi dziś przydomek „de Porfirio Díaz”. Rządził krajem w latach 1876–1911, z czteroletnią przerwą, aż obaliła go rewolucja.

Stan dzieli się na osiem regionów: Valles Centrales, Sierra Norte, Sierra Sur, Costa, Istmo, Mixteca, Cañada i Papaloapan. Każdy wysyła swoje tańce na Guelaguetzę. Konstytucja stanu uznaje 15 ludów rdzennych, od

Zapoteków i Mixteków po Mixe, Chatinów, Triquich i Huave (Ikoots), oraz lud afromeksykański. W 2020 r. językiem rdzennym mówiło 1,22 mln mieszkańców w wieku od 3 lat, czyli 31,2% ludności, najwięcej w Meksyku. Zapotecki i mixtecki to właściwie rodziny wielu odmian, często wzajemnie niezrozumiałych. Odrębność widać też w polityce. Oaxaca ma 570 gmin, prawie jedną czwartą wszystkich w kraju, a od 1995 r. 417 z nich wybiera władze według własnych zwyczajów (*usos y costumbres*, dziś „systemy normatywne”). Decyduje wtedy zgromadzenie mieszkańców, urzędy (*cargos*) pełni się na zmianę i bez pensji, a każdy ma obowiązek pracy na rzecz wspólnoty (*tequio*). Wspólnoty Sierra Norte same gospodarują lasami i prowadzą schroniska dla turystów.

Oaxaca jest jednym z najbiedniejszych stanów Meksyku. Pod względem wskaźnika rozwoju społecznego (HDI 0,723 w 2020 r.) zajmuje 31. miejsce na 32. Utrzymuje się głównie z usług i turystyki, którą przyciągają miasto Oaxaca, Monte Albán, Mitla, Huatulco i Puerto Escondido. Rolnictwo to kukurydza, fasola i kawa w Sierra Sur. Coraz więcej daje agawa. Oaxaca wytwarza ok. 90% certyfikowanego mezcalu w Meksyku (90,5% w 2023 r. według rady regulacyjnej COMERCAM). Ważne jest też rzemiosło: kilimy, ceramika, alebrijes. Z wielu wsi młodzi wyjeżdżają do pracy w Kalifornii i w dużych miastach Meksyku, a przekazy od emigrantów sięgnęły w 2024 r. 3,43 mld USD (według stanowego urzędu statystycznego). Napięcia społeczne mają tu długą tradycję. Strajk nauczycieli z oaxakańskiej sekcji związku CNTE w 2006 r. zamienił się w półroczny konflikt z władzami stanu, a blokady dróg (*bloqueos*) nauczycieli, przewoźników i wspólnot to do dziś zwykła forma protestu.

Sierra Norte spod Cuajimoloyas, ok. 2800 m: lasy sosnowo-dębowe i polany pól kukurydzy, które gminy Pueblos Mancomunados chronią i udostępniają turystom. Fot. Lameirasb, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Kodeks Zouche-Nuttall: Ośmiu Jeleni Szpon Jaguara, władca Tilantongo, dostaje przekłucie nosa – znak władzy królewskiej, który nadał mu tolteckie poparcie. Fot. An author from the Mixteca region c.1500, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Okolice Santiago Matatlán w dolinie Tlacolula: suche wzgórza, opuncje i rzędy agawy na mezcal; osły wciąż zwożą tu agawę i drewno do palenques. Fot. Uriel Orozco, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Krosno nożne i wełniane kilimy w Teotitlán del Valle; czerwień daje koszenila, błękit indygo. Fot. User:Gengiskanhg, [CC BY-SA 3.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Barro negro z San Bartolo Coyotepec: czarna ceramika polerowana kamieniem przed wypałem, tu czaszki na Día de Muertos i kubki. Fot. Nanahuatl, [CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons](#)

Alebrijes w San Antonio Arrazola: fantastyczne zwierzęta rzeźbione w drewnie copal i malowane w drobne wzory. Fot. Hari Seldon, [CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons](#)

KLIMAT I PORA ROKU

W Oaxace są dwie pory roku: deszczowa od maja do października i sucha od listopada do kwietnia. W mieście Oaxaca od maja do września spada ponad 80% rocznych opadów. Październik to ostatnie ulewy, a w listopadzie deszcz jest już rzadki. Poniżej średnie z dwóch stacji meteorologicznych: miasta Oaxaca (1594 m, normy SMN 1991–2020) i obserwatorium Puerto Ángel nad Pacyfikiem (43 m, normy SMN 1981–2000), ok. 10 km od Zipolite i Mazunte. W nawiasie średnia liczba dni z deszczem.

Miesiąc	Oaxaca maks. / min. °C	Oaxaca opady mm (dni)	Puerto Ángel maks. / min. °C	Puerto Ángel opady mm (dni)
IX	29,1 / 16,1	163,6 (21,4)	32,0 / 23,4	200,5 (11,7)
X	29,3 / 14,5	63,1 (12,0)	32,7 / 23,0	162,0 (6,2)
XI	29,0 / 12,3	9,1 (3,5)	33,0 / 22,2	21,4 (1,4)
XII	28,9 / 11,0	9,0 (2,4)	32,0 / 21,3	16,4 (0,9)

W dolinach dni są przez cały rok ciepłe, ok. 29 °C, a noce w listopadzie chłodne, ok. 12 °C. Najniższa temperatura listopada w mieście w latach 1991–2020 to 3,5 °C. Nad oceanem jest gorąco i wilgotno: ok. 33 °C w dzień i 22 °C w nocy. Pora deszczowa kończy się tam w październiku. Góry są znacznie chłodniejsze. San José del Pacífico przy szosie 175 leży na ok. 2500 m, Cuajimoloyas w Sierra Norte na ok. 2850 m, czyli 900–1250 m wyżej niż miasto. Przy zwykłym spadku temperatury z wysokością dzień powinien tam być o 5–8 °C chłodniejszy niż w dolinach, a noce w listopadzie bliskie zera [szacunek, do sprawdzenia w

normach SMN dla tych stacji]. Po południu grzbiety często toną w chmurach i mgie.

Sezon huraganów na wschodnim Pacyfiku trwa od 15 maja do 30 listopada. Najgroźniejszy dla Oaxaki był huragan Pauline: 9 października 1997 r. wyszedł na ląd koło Puerto Ángel, a w stanie zginęło co najmniej 110 osób. Ostatnio 19 czerwca 2025 r. huragan Erick 3. kategorii uderzył w wybrzeże koło Pinotepy Nacional. Po ulewach na drogach górskich zdarzają się osuwiska, także na szosie 175. W listopadzie huragany są rzadkie, ale prognozy trzeba śledzić aż do końca miesiąca. Na Przesmyku Tehuantepec od października do kwietnia wieje tehuano, porywisty wiatr z północy przeciskający się przełęczą Chivela, groźny dla jednośladów na drogach 185 i 190. Koniec października i listopad to dla motocyklisty dobry kompromis: góry są jeszcze zielone po deszczach, drogi zwykle już suche, a do tego przypada Día de Muertos. Trzeba tylko pamiętać, że zmrok zapada ok. 18:00 i przychodzi szybko, a jazda po ciemku w górach to proszenie się o kłopoty.

ŚWIĘTA I WYDARZENIA

- **Día de Muertos (Dzień Zmarłych)** – 31 października – 2 listopada, w całym stanie. Domy i cmentarze zdobią ołtarze (altares) z aksamitkami (cempasúchil), chlebem, czekoladą, mezcalem i zdjęciami zmarłych. Po wsiach doliny i w mieście przechodzą przebrane korowody, comparsas, z orkiestrami. W San Agustín Etla muerteada zaczyna się wieczorem 1 listopada i trwa do rana. To komediowy pochod z teatrem, w którym znachor, lekarz i ksiądz próbują „wskrzesić” zmarłego. Meksykańskie święto zmarłych jest od 2008 r. na liście niematerialnego dziedzictwa UNESCO. Na te dni noclegi w mieście trzeba rezerwować dużo wcześniej. Program komparsów jest co roku inny [do sprawdzenia].
- **Virgen de Juquila (Matka Boża z Juquili), Santa Catarina Juquila** – 8 grudnia. Sanktuarium w górach nad wybrzeżem uchodzi za trzecie co do liczby pielgrzymów sanktuarium maryjne Meksyku. W noc z 7 na 8 grudnia płoną fajerwerki (castillos) i śpiewa się mañanitas. Od ok. 20 listopada drogi do Juquili, także na wybrzeżu i w Sierra Sur, wypełniają piosenki, rowerzyści i ciężarówki z pielgrzymami, a policja drogowa prowadzi specjalną akcję [do sprawdzenia].
- **Virgen de la Soledad (Matka Boża Samotna), Oaxaca** – 18 grudnia. Święto patronki miasta przy jej bazylice, z procesjami i tańcami.
- **Noche de Rábanos (Noc Rzodkiewek), Oaxaca** – 23 grudnia. Na zócalo wystawia się sceny i figury wyrzeźbione z wielkich rzodkwi. Pokaz trwa tylko kilka godzin, a odbywa się nieprzerwanie od 1897 r. Wyrósł z przedświątecznego targu.

- **Guelaguetza, Oaxaca** – lipiec, w dwa poniedziałki po 16 lipca, zwane Lunes del Cerro (w 2026 r. 20 i 27 lipca). Gdy poniedziałek wypada 18 lipca, w rocznicę śmierci Juárez, święto przesuwane o tydzień [do sprawdzenia]. W amfiteatrze na wzgórzu Fortín zespoły z ośmiu regionów tańczą i rzucają widzom dary, bo guelaguetza znaczy po zapoteku „dar”, „wzajemna pomoc”. Jej zaczątkiem był pokaz na 400-lecie miasta w 1932 r. Daleko poza proponowaną porą wyjazdu.
- **Velas na Przesmyku, Juchitán i Tehuantepec** – głównie maj [do sprawdzenia]. Całonocne zabawy zapotekich bractw z Istmo: kobiety w haftowanych strojach tehuana i złotych monetach, son zapoteco i sandunga. Region poza proponowaną trasą.

KUCHNIA I ZWYCZAJE

- **Mole:** Oaxacę nazywa się „krajem siedmiu moli”: czarnego, czerwonego, coloradito, żółtego, zielonego, chichilo i manchamanteles. To raczej umowna liczba, bo odmian jest więcej. Mole negro z czekoladą, chili chilhuacle i kilkudziesięcioma składnikami podaje się od święta, zwłaszcza na Día de Muertos.
- **Tlayuda:** wielka, chrupiąca tortilla z kukurydzy, smarowana asiento (smalcem ze skwarkami) i fasolą, z kapustą, quesillo i mięsem, opiekana na węglach. Na wieczór, z ulicznego stoiska.
- **Quesillo i chapulines:** quesillo to biały ser zwijany w kłębek z długich pasm, najślawniejszy z okolic Etli. Chapulines to prażone koniki polne z czosnkiem, limonką i chili. Najwięcej ich jesienią, po porze deszczowej, a na targach sprzedaje się je z wielkich koszy.
- **Tejate i czekolada:** tejate to przedhiszpański chłodny napój z kukurydzy, kakao, pestek mamey i kwiatu rosita de cacao, z białą pianą na wierzchu, podawany w czerwonych tykwach. Najślawniejszy pochodzi z San Andrés Huayápam. Czekoladę mieli się z cukrem i cynamonem i pije gorącą, na wodzie albo mleku, z chlebem pan de yema.
- **Mezcal:** wódka z agawy, przede wszystkim z uprawnej espadín; rzadsze odmiany, jak tobalá czy tepeztate, rosną dziko. W palenque serca agawy (piñas) piecze się kilka dni w stożkowym dole z kamieniami i drewnem, stąd dymny smak. Potem kruszy się je kamiennym kołem (tahona) ciągniętym przez konia albo osła, fermentuje w drewnianych kadziach i destyluje w miedzianych albo glinianych alembikach. Santiago Matatlán przy szosie 190 nazywa siebie „światową stolicą mezcalu”.
- **Rzemiosło dolin:** w Teotitlán del Valle tką się na krosnach nożnych wełniane kilimy barwione koszenilą, indygo i roślinami. W San Bartolo Coyotepec powstaje barro negro, czarna ceramika, której metaliczny połysk wymyśliła w latach 50. XX w. Doña Rosa Real, polerując podsychające naczynia kwarcem

przed wypałem; wcześniej była matowa i szara. W San Martín Tilcajete i San Antonio Arrazola rzeźbi się w drewnie copal i maluje alebrijes, fantastyczne zwierzęta. Pomysł przyszedł ze stolicy kraju od Pedra Linaresa, który od 1936 r. robił je z papier-mâché, a w Arrazoli przeniósł je na drewno Manuel Jiménez (zm. 2005).

- **Targi tygodniowe (tianguis):** każde większe miasteczko w dolinach ma swój dzień: Tlacolula niedzielę, Miahuatlán poniedziałek, Etla środę, Zaachila i Ejutla czwartek, Ocotlán piątek. Na targach sprzedaje się żywe zwierzęta, garnki, kosze, kwiaty i jedzenie, a wiele kobiet przychodzi w strojach swojej wsi.

W LITERATURZE

- **Thomas Gage (ok. 1603-1656)** – angielski dominikanin, który ok. 1626 r. przejechał przez Oaxacę w drodze z Meksyku do Gwatemali. W relacji „The English-American” (1648) zachwyca się klasztorem dominikanów, którego mury były tak grube, że jeździły po nich wozy z kamieniem, oraz czekoladą zakonnic.
- **Francisco de Burgoa (ok. 1600-1681)** – dominikanin urodzony w Oaxace, autor kronik „Palestra historial” (1670) i „Geográfica descripción” (1674). Opisał w nich klasztory, wsie, legendy Zapoteków i Mixteków oraz budowle Mitli.
- **D. H. Lawrence (1885-1930)** – zimą 1924/1925 mieszkał w mieście Oaxaca, kończył tam powieść „Pierzasty wąż” i pisał eseje „Mornings in Mexico” (1927): o spacerze do Huayápam, o służącym-mozo i o sobotnim targu.
- **Aldous Huxley (1894-1963)** – w relacji z podróży „Beyond the Mexique Bay” (1934) opisał Oaxacę, Monte Albán i Mitlę [do sprawdzenia].

Sucha darń dna doliny lśni jak miękka skóra, w słońcu różowawo-ochrowa,
rozpostarta szeroko między górami, które zdają się wydzielać własną
ciemność,

ciemnoniebieską, przejrzystą mgiełkę, która przyciemnia je od garbatych
grzbietów w dół.

Wielofaldowe, bezgłośnie góry Meksyku.

A daleko, u podnóża, leżą białe plamki Huayapy wśród jeziora drzew.

Jest sobota i białe kropki mężczyzn ciągną ścieżką w dół, przez nagie garby
ku równinie,

za ciemnym migotaniem osłów, za ciemnym kiwaniem głowy kobiety,
która jedzie między koskami.

— D. H. Lawrence, „Mornings in Mexico” Market Day · przekład własny · [tekst oryginalny](#)

The dry turf of the valley-bed gleams like soft skin, sunlit and pinkish ochre,
spreading wide between the mountains that seem to emit their own darkness,
a dark-blue vapor translucent, sombring them from the humped crests downwards.

The many-pleated, noiseless mountains of Mexico.

And away on the footslope lie the white specks of Huayapa, among its lake of trees.

It is Saturday, and the white dots of men are threading down the trail over the bare humps to the plain,
following the dark twinkle-movement of asses, the dark nodding of the woman's head
as she rides between the baskets.

Ala o Guaxaca nie powiem już nic więcej, tylko zakończyć,

że ma tak umiarkowane powietrze, tak obfituje w owoce

i we wszystko, czego potrzeba do życia,

tak dogodnie leży między Morzem Północnym a Południowym,

mając od północy San Juan de Ulúa, a od południa Tecoaatepeque,

mały i nieufortyfikowany port,

że żadnego miejsca nie pragnąłem tak zamieszkać, póki byłem w tamtych
stronach,

jak Guaxaca.

— Thomas Gage, „The English-American, His Travail by Sea and Land (1648)” rozdz. XIV · przekład
własny · [tekst oryginalny](#)

But of Guaxaca I shall say no more, but conclude

that it is of so temperate an aire, so abounding in fruits,

and all provision requisite for mans life,

so commodiously situated between the North and South Sea,

having on the North side St. John de Ulhua, and on the South Tecoaatepeque

a small and unfortified harbour,

that no place I so much desired to live in whilst I was in those parts

as in Guaxaca.

CO WIDĄĆ Z SIODŁA

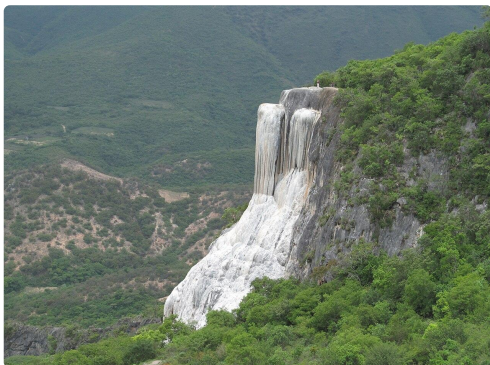
- **Agawa i palenques:** w dolinie Tlacoluli i wokół Matatlán stoki pokrywają
rzędy niebieskozielonych rozet agawy. Przy drodze stoją szklary mezcza

artesanal, a nad podwórkami palenques unosi się dym z pieców w ziemi. Ładowane na ciężarówkę piñas wyglądają jak wielkie ananasy.

- **Od kaktusów do sosen:** w suchych dolinach i w Cañadzie rosną kaktusy kolumnowe, często posadzone jako żywe płoty, a obok opuncje i krzaki kolczastych akacji. Kilkaset metrów wyżej zaczynają się lasy sosnowo-dębowe z brodami opląty (heno) na gałęziach. Najwyżej, na grzbietach często spowitych mgłą, pnie i gałęzie obrastają mchy i porosty.
- **Topes:** progi zwalniające przed każdą wsią, szkołą i skrzyżowaniem, często niepomalowane i bez znaku, czasem w postaci rzędu metalowych guzów (vibradores). Najlepiej zwalniać na widok pierwszych domów.
- **Napisy na skałach i murach:** nazwy partii i kandydatów malowane na skałach przy szosie, na murach (bardas) i przystankach. Zostają długo po wyborach, a w gminach rządzących się zwyczajami zamiast partii widać ogłoszenia zgromadzeń i tequio.
- **Comedores i stragany:** przy drodze stoją budki z blachy z napisem comedor, jest comida corrida (zestaw dnia), tortille prosto z glinianego komala, sprzedawcy owoców i wody kokosowej. Nad wybrzeżem i na Przesmyku po miasteczkach jeżdżą trzykołowe mototaxis.
- **Kościoły i krzyże:** w wielu wsiach stoją potężne kościoły z XVI–XVIII w., wyższe od wszystkiego dookoła, o grubych, przysadzistych murach, bo trzęsienia ziemi są tu częste. Przy szosach stoją krzyże i kapliczki w miejscach wypadków, a w listopadzie przy grobach i ołtarzach leżą świeże aksamitki.
- **Szosa 175 przez Sierra Sur:** za Miahuatlán droga wspina się do ok. 2500 m przy San José del Pacífico, a potem przez kilkadziesiąt kilometrów krętych zjazdów schodzi do Pochutli nad Pacyfikiem. Po drodze są plantacje kawy w cieniu drzew, uprawianej tu od końca XIX w. (okolice Pluma Hidalgo), suszarnie ziaren na podwórkach i mgła, która w kilka minut zamyka widoczność.
- **Wybrzeże:** palmy kokosowe, laguny namorzynowe za wydrami (Manialtepec koło Puerto Escondido, Chacahua, park narodowy od 1937 r.) i małe łodzie rybackie wyciągane na plażę. W Mazunte i sąsiednim San Agustín do 1990 r. zabijano żółwie morskie na mięso i skóry. Po zakazie połowu ich plaże są chronione, a w Mazunte działa ośrodek badań i ochrony żółwi [do sprawdzenia].

Źródła: 39 adresów – lista w rozdziale „Źródła i licencje”.

Hierve el Agua

Fot. Adrián Cerón, [CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons](#)

Typ	geologia, przyroda, widok, kąpiel
Czas	2–3 godziny z kąpielą i zejściem pod wielki wodospad
Wstęp	opłata wspólnoty przy wejściu i osobno za przejazd drogą wspólnoty, łącznie w przewodnikach z 2026 r. ok. 70–110 MXN, tylko gotówka [do sprawdzenia]
Wodospady	Cascada Chica ok. 12 m, Cascada Grande ok. 30 m
Skąły	trawertyn, w ok. 95% węglan wapnia
Woda	ok. 22–27 °C, gazowana CO ₂ – „wrze”, ale nie jest gorąca
Kanały	tarasy i kanały sprzed ok. 2500 lat
Ochrona	park stanowy od 1997 r., ok. 4125 ha
Zamknięcia	2005–2007, 2020–2021; ostatnio otwarte (stan na 2026-10)

O MIEJSCU

Z daleka wygląda to jak dwa wodospady, które zamarzły w biegu: białe kurtyny skalne zwisają z krawędzi zboczy nad doliną, ok. 50–90 m nad jej dnem. Nie ma w nich jednak lodu ani prawie wody. To trawertyn, skała wytrącona z wody źródlanej. Deszcz wsiąka w wapienne góry, po drodze pochłania dwutlenek węgla i rozpuszcza skałę; gdy wypływa na powierzchnię i oddaje gaz, nadmiar węglanu wapnia osadza się na krawędziach, warstewka po warstewce, przez tysiące lat. Tak powstały

Cascada Chica, „mały wodospad”, ok. 12 m wysokości i ok. 60 m szerokości u podstawy, oraz Cascada Grande, ok. 30 m i ok. 90 m szerokości. Domieszki żelaza i innych metali barwią miejscami biel na żółto i rdzawo.

Nazwa, „woda wrze”, myli: źródła mają ok. 22-27 °C. Bulgocą, bo z wodą uchodzi rozpuszczony w niej dwutlenek węgla. Na górnym tarasie woda zbiera się w płytkich, naturalnych misach i w dwóch większych basenach urządzonych przez mieszkańców (najpłytszy z 2007 r.); ten najbliższej krawędzi przelewa się w stronę doliny i to on najbardziej buduje skalną kurtynę. Ilość wody wyraźnie zmienia się między porą deszczową a suchą, więc pod koniec października, tuż po deszczach, baseny bywają pełniejsze niż wiosną.

Zbocza nad wodospadami pocinają ślady jednego z najstarszych dzieł rąk ludzkich w dolinie: tarasy i siatka wąskich kanałów, którymi woda ze źródeł spływała po stoku. Archeolog James Neely, badający je w latach 60. i 70. XX w., datował system na ok. 2500 lat i uznał za kanały nawadniające pola kukurydzy; geograf William Doolittle nazwał je jedynym znanym w Mezoameryce przykładem takich kanałów. Inaczej czytali je w 1987 r. William Hewitt, Marcus Winter i David Peterson: według nich tarasy służyły do odparowywania słonej wody, a Hierve el Agua było przede wszystkim warzelnią soli. Spór nie jest rozstrzygnięty, a część badaczy uważa, że obie funkcje mogły się zmieniać z czasem. Dla dawnych mieszkańców doliny źródła miały zapewne także znaczenie święte.

Ziemia pod wodospadami należy do zapoteckiego ejido San Lorenzo Albarradas, ale parador turystyczny prowadzi leżąca na tych gruntach wspólnota San Isidro Roaguía: do jej mieszkańców należą ośrodek z basenami i przebieralniami (od 1990 r.) i większość straganów. O to, kto ma zarządzać miejscem i dzielić wpływy z biletów, obie społeczności spierają się od początku XXI w. W latach 2005-2007 miejsce było zamknięte; według władz ejido trybunał agrarny potwierdził w 2014 r., że mieszkańcy Roaguía nie są właścicielami tych gruntów. Wiosną 2020 r. drogę zablokowano w czasie pandemii, a 2021-03-25 władze San Lorenzo Albarradas ogłosiły „definitywne” zamknięcie dla turystów, powołując się na ryzyko wybuchu przemocy. Wspólnota z Roaguía otworzyła parador

ponownie 2021-10-13, po roku i siedmiu miesiącach przerwy, bez zgody sąsiadów; w kwietniu 2023 r. władze turystyczne stanu zapewniały, że miejsce jest otwarte, a konflikt wyciszony. Od tego czasu w prasie nie widać doniesień o kolejnym zamknięciu, ale spór agrarny nie został ostatecznie rozwiązany (stan na 2026-10, źródła: TV Azteca, Excélsior, Forbes México).

Basen na krawędzi górnego tarasu, nad Cascada Chica Fot. LBM1948, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSCU

- Górny taras z basenami nad Cascada Chica: kąpiel z widokiem na doliny i góry Sierra Madre.
- Zejście ścieżką pod Cascada Grande i z powrotem pod górę: ok. 1 godzina, stromo, w pełnym słońcu.
- Punkt widokowy na obie kurtyny; najlepsze światło rano, zanim przyjadą wycieczki z Oaxaki.

Praktycznie

- **Zanim pojedziesz:** sprawdzić w lokalnych wiadomościach z Oaxaki, czy miejsce jest otwarte i czy droga nie jest zablokowana. Przy zamknięciu nie próbować objeżdżać blokad.
- Ok. 67 km z Oaxaki (ok. 1 godziny), ok. 24 km od Mitli: szosą 179 albo płatną autostradą 190D do San Lorenzo Albarradas, potem ok. 7 km lokalną drogą przez San Isidro Roaguía. Według OSM to na zmianę asfalt, beton i odcinki ubitej nawierzchni, przejezdne zwykłym motocyklem na sucho (stan danych na 2026-10, nawierzchnia do sprawdzenia); po deszczu ostrożnie.

- Na drodze wspólnota pobiera opłatę za przejazd, osobno płaci się przy wejściu; tylko gotówka w peso, bankomatu nie ma. Godziny według przewodników ok. 8–9:00 do 17–18:00 [do sprawdzenia].
- Zatankować w Mitli (Pemex przy zjeździe z szosy 190); wzdłuż ostatniego odcinka stacji nie ma. Przebranie się do kąpieli w przebieralni przy basenach, kurtka i kask zostają przy motocyklu na parkingu.

Źródła: es.wikipedia.org/wiki/Hierve_el_Agua, en.wikipedia.org/wiki/Hierve_el_Agua, core.tdar.org/document/155370/salt-production..., www.cambridge.org/core/journals/american-anti..., oaxaca.eluniversal.com.mx/municipios/niegan-a..., www.tvazteca.com/aztecanoticias/hierve-el-agu..., www.excelsior.com.mx/nacional/hace-un-ano-hie..., forbes.com.mx/hierve-el-agua-abierto-al-turis..., www.openstreetmap.org/way/44866570
16.86552, -96.27600 ([wikidata:Q155246](https://www.wikidata.org/wiki/Q155246))

Klasztor Santo Domingo w Yanhuitlán

Fot. Balam aleica, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Typ	klasztor, kościół, muzeum, historia
Czas	1–2 godziny; z Teposcolulą i Coixtlahuacą cały dzień
Wstęp	kościół bezpłatnie; muzeum w klasztorze 145 MXN dla cudzoziemców, 80 MXN dla obywateli Meksyku (stan na 2026-10, źródło: INAH)
Wys.	ok. 2140 m n.p.m.
Budowa	ok. 1545/1550–1580, ołtarz główny 1579
Nawa	ok. 75 × 15 m, ok. 25 m wysokości, sklepienie żebrowe
Muzeum	w klasztorze od 2012 r., po renowacji od 2000 r.
Wydarzenia	trzęsienie ziemi 1711; kradzież obrazów 1970

RYS HISTORYCZNY

Na wysokim tarasie nad wsią w Mixteca Alta stoi budowla, która wygląda jak forteca: ślepe ściany z jasnego kamienia, potężne przypory, kościół o nawie długości ok. 75 m i obok piętrowy klasztor z krużgankiem. Przed przybyciem Hiszpanów Yanhuitlán, po mixtecku Yodzocahi, było jednym z najsilniejszych mixteckich państewek, na szlaku handlowym między doliną Meksyku a Oaxaką. W 1506 r. zbuntowało się przeciw Aztekom; Montezuma II spustoszył je i według kronik wyprowadził ok. tysiąca jeńców, złożonych potem w ofierze w Tenochtitłanie. Po podboju Hernán Cortés oddał Yanhuitlán w 1523 r. w encomiendę swojemu kuzynowi Francisco de las Casas. Dominikanie, obecni w Oaxace od 1529 r., przyjęli tu dom zakonny już w 1541 r., ale osiedlili się na stałe dopiero

ok. 1548 r., bo przeciw ich obecności występował kacyk don Domingo de Guzmán, sprzymierzony z encomendero. Kościół i klasztor stanęły na platformie zburzonego mixteckiego ośrodka obrzędowego.

Zanim mury urosły, Yanhuitlán przeszło przez jeden z najgłośniejszych procesów o bałwochwalstwo w Nowej Hiszpanii. W latach 1544–1546 przed sądem inkwizycyjnym stanęli ten sam don Domingo, dwaj gubernatorzy, don Francisco i don Juan, oraz miejscowi kapłani, oskarżeni o to, że mimo chrztu po kryjomu wciąż dawnych bogów i składają im ofiary. Akta, wydane drukiem przez INAH, są dziś jednym z najcenniejszych źródeł o religii Mixteków, choć historycy wskazują, że za oskarżeniami stały głównie spory o ziemię, daninę i niewolników z sąsiednimi wioskami. Budowa ruszyła w połowie stulecia (według INAH w 1545 r., według archiwaliów zebranych przez Alessię Frassani dopiero w 1550 r.) i szła na koszt podległych wiosek, które dawały daninę i ludzi do pracy; część z nich w 1553 r. próbowała się nawet odłączyć, żeby uniknąć robót. Yanhuitlán bogaciło się wtedy na jedwabiu, który sprzedawano do Meksyku, Puebli i Oaxaki.

W środku czeka niespodzianka. Szeroką nawę przykrywa sklepienie żebrowe w stylu późnego gotyku, rzadkie w Meksyku, a podchór ma rzeźbiony drewniany strop o wpływach mudéjar. Ołtarz główny, ukończony w 1579 r., wykonał Andrés de Concha, malarz z Sewilli, jeden z najważniejszych artystów XVI-wiecznej Nowej Hiszpanii; w następnych stuleciach przybyło trzynaście kolejnych ołtarzy bocznych i wiele figur procesyjnych. Wśród nich wyróżniają się Señor de Ayuxi i Santo Entierro noszony w Wielkim Tygodniu; obie figury zrobiono przedhiszpańską techniką pasta de caña, z pasty z łodyg kukurydzy. Organy z ok. 1700 r. wyremontowano w 1998 r. tak, że znów grają.

Kościół przeżył sporo. W 1711 r. trzęsienie ziemi poważnie uszkodziło mury i czternaście wiosek podległych Yanhuitlán musiało co tydzień przysyłać ludzi do odbudowy; dwie ciemniejsze cegły z krzyżem i datami 1718 i 1720 w górnej części absydy wciąż pamiętają ich pracę. 8 maja 1970 r. złodzieje wynieśli z ołtarzy wiele obrazów, z których części nie odnaleziono do dziś. Od 2000 r. klasztor odnawiano w trzynastu etapach, a w 2012 r. otwarto w nim muzeum sztuki kolonialnej Mixteca Alta. Yanhuitlán to jedna z trzech perł tzw. ruta dominicana: ok. 28 km na

zachód leży Teposcolula z jedną z największych otwartych kaplic w Ameryce, gdzie ewangelizowano tłumy pod gołym niebem, a ok. 28 km na północ Coixtlahuaca z klasztorem San Juan Bautista i jego otwartą kaplicą.

Nawa pod gotyckim sklepieniem żebrowym i ołtarz główny Andrésa de Conchy Fot. Rallopum, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSKU

- Kościół: barokowa fasada, nawa pod sklepieniem żebrowym, ołtarz główny i ołtarze boczne, rzeźbiony strop pod chórem.
- Muzeum w klasztorze: krużganki, cele, sztuka sakralna i przedmioty codziennego użytku z czasów kolonialnych.
- Z tarasu przed kościołem widać nagie, porwane erozją wzgórza Mixteca Alta; o tym, ile w tym winy kolonialnego wypasu kóz i owiec, a ile dawniejszego rolnictwa, badacze wciąż dyskutują [do sprawdzenia].
- Do połączenia w jeden dzień: otwarta kaplica w San Pedro y San Pablo Teposcolula i klasztor w Coixtlahuaca.

Praktycznie

- Ok. 93 km z Oaxaki (ok. 1 godziny 10 minut): płatną autostradą 135D do Nochixtlán, potem ok. 13 km wolną szosą 190 na północny zachód; cała droga asfaltowa. Zatankować w Nochixtlán (kilka stacji Pemex).
- Muzeum otwarte środa-sobota 10:00–16:00 (stan na 2026-10, źródło: INAH); godziny otwarcia kościoła poza mszami do sprawdzenia. Motocykl można zostawić na placu przed wejściem na taras [do sprawdzenia].
- Na ponad 2100 m ranki pod koniec października bywają chłodne, a w południe mocno grzeje: warstwy pod kurtkę.

Źródła: revistas.inah.gob.mx/index.php/boletinmonumen..., lugares.inah.gob.mx/en/node/4503, en.wikipedia.org/wiki/Santo_Domingo_Yanhuitl%C3%A1n, www.mexicodesconocido.com.mx/santo-domingo-ya..., www.difusion.inah.gob.mx/images/guias/santo-d..., www.redalyc.org/pdf/139/13926971009.pdf, www.unotv.com/turismo/donde-esta-la-ruta-domi...
17.52675, -97.34319 ([wikidata:Q124375379](https://www.wikidata.org/wiki/Q124375379))

Mazunte

Fot. User:Fsamuels, [Public domain](#), [Wikimedia Commons](#)

Typ	plaza, wybrzeże, przyroda
Czas	1–3 dni odpoczynku; Punta Cometa ok. 1–1,5 godziny o zachodzie słońca
Wstęp	plaża i Punta Cometa bezpłatnie; Centro Mexicano de la Tortuga – bilet [cena i godziny do sprawdzenia]
Mieszkańcy	ok. 700 (702 w 2005 r.)
Rzeźnia żółwi	od lat 70. do 1990 r., legalnie ok. 30 000 żółwi rocznie
Zakaz	całkowita weda na żółwie morskie, ogłoszona 1990-05-31
Centrum żółwi	zadekretowane w 1991 r., otwarte w marcu 1994 r., ok. 60 000 gości rocznie
Pueblo Mágico	od 2015-09-25
Escobilla	arribadas żółwi oliwkowych od maja do marca, najczęściej w sierpniu–październiku

O MIEJSCU

Mazunte to wioska nad niewielką zatoką Pacyfiku, ok. 22 km od Pochutli i ok. 10 km na zachód od Puerto Ángel: piaszczysta plaża w łuku zielonych wzgórz, chaty kryte palmowymi liśćmi i skalisty cypel Punta Cometa na krańcu zatoki. Cypel, nazywany też Cerro Sagrado („święte wzgórze”), uchodzi za najdalej na południe wysunięty punkt stanu Oaxaca. Według miejscowej tradycji Aztekowie mieli tu placówkę wojskową, po której został kamienny mur zwany „corral de piedra”, a w czasach kolonialnych z cypła wypatrywali statków i Hiszpanie, i piraci. Dziś przychodzi się tu

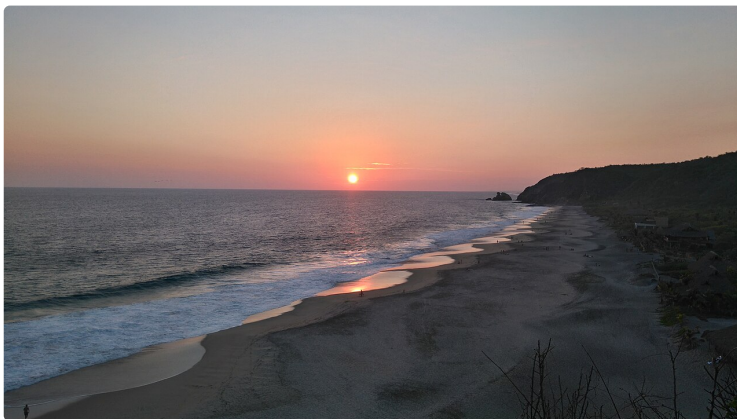
na zachód słońca, a w sezonie także wypatrywać wielorybów i ptaków wędrownych, dla których cypel jest punktem na trasie przelotu [miesiące do sprawdzenia]. Nazwa wsi ma dwa objaśnienia: od nahuatl „maxotetia”, „złóżcie tu jaja”, albo od „mizontle”, kraba, którego dawniej było tu pełno.

Jeszcze w połowie XX w. mieszkali tu dwie, trzy rodziny. Wszystko zmienił handel żółwiami: polowania zaczęły się w sąsiednim San Agustinillo, gdzie w latach 70. postawiono rzeźnię, i okolica stała się głównym ośrodkiem połowu żółwi morskich w Meksyku. Legalnie zabijano ok. 30 tys. zwierząt rocznie, a ekolodzy szacowali, że nielegalnie drugie tyle albo więcej; mięso szło na sprzedaż, a jaja wybierano z gniazd mimo zakazu z 1971 r. Liczba gniazd spadła ze średnio ok. 900 tys. do ok. 100 tys. w 1988 r. W 1990 r. rząd federalny ogłosił całkowitą i bezterminową wedę na wszystkie gatunki żółwi morskich (rozporządzenie z 1990-05-31) i większość rodzin z dnia na dzień straciła główne źródło utrzymania.

Mazunte odpowiedziało ekoturystyką. W 1991 r. rząd zadekretował tu Meksykańskie Centrum Żółwia (Centro Mexicano de la Tortuga), zbudowane w latach 1992–1993 i otwarte w marcu 1994 r.: akwarium i ośrodek badań na 4 ha nad plażą, z wszystkimi gatunkami żółwi morskich żyjącymi u wybrzeży Meksyku, odwiedzane przez ok. 60 tys. osób rocznie. Mieszkańcy posadzili do końca 1993 r. ok. 6 tys. drzew i postawili chatki z tradycyjnych materiałów, a wieś zaczęła nazywać siebie „chłopskim rezerwatem ekologicznym”. W 1993 r. przyjechała Anita Roddick, założycielka The Body Shop, i zgodziła się sprzedawać kosmetyki robione tu z miejscowych surowców; tak powstała w 1996 r. spółdzielnia Cosméticos Naturales de Mazunte, złożona z piętnastu rodzin. W 1997 r. wieś zrujnowały huragany Paulina i Rick, w 2012 r. ciężko poturbowała ją Carlotta. 2015-09-25 Mazunte dostało tytuł Pueblo Mágico.

Wybrzeże wokół to łańcuch zatok. Kilometr na wschód leży San Agustinillo, dalej Zipolite, długa plaża na otwartym oceanie, bez osłony zatoki, znana z bardzo silnych prądów wstecznych; popularna etymologia tłumaczy jej zapotecką nazwę jako „plaża śmierci”. Kilka kilometrów na zachód jest laguna La Ventanilla: spółdzielnia mieszkańców od lat 90.

chroni tu krokodyle amerykańskie i wozi gości łodziami przez namorzyny. Ok. 20 km dalej na zachód leży Escobilla, najważniejsza plaża lęgowa żółwia oliwkowego (golfina) w Meksyku, sanktuarium pod opieką państwowej komisji obszarów chronionych CONANP. Żółwie wychodzą tu na brzeg tysiącami naraz, w tzw. arribadas, od maja do marca, najliczniej w sierpniu–październiku; w 1997 r. naliczono ok. 900 tys. żółwi w sezonie. Pod koniec października i w listopadzie arribada jest więc możliwa, ale nieprzewidywalna [termin i zasady oglądania do sprawdzenia].

Zachód słońca z Punta Cometa nad plażą na zachód od cypla Fot. Victorcinco523, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Żółwie oliwkowe na plaży Escobilla w czasie arribady Fot. Claudio Giovenzana, [CC BY-SA 3.0](#), [Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSCU

- Punta Cometa o zachodzie słońca: ścieżka z zachodniego końca wsi na skaliste wzgórze nad oceanem.
- Centro Mexicano de la Tortuga – akwaria z żółwiami morskimi i historia połowów.
- Rejs łodzią przez namorzyny laguny La Ventanilla z przewodnikiem spółdzielni (krokodyle, ptaki; w relacjach ok. 1,5 godziny, ceny 120–250 MXN, do sprawdzenia).
- **Kąpiel:** ocean jest tu zdradliwy także w zatoce. Wchodzić do wody tylko przy zielonej fladze, przy czerwonej nie kąpać się wcale; w Zipolite prądy wsteczne są szczególnie silne. Przy tzw. mar de fondo, długiej fali z oddalonych sztormów, na wybrzeżu Oaxaki co roku toną ludzie.

Praktycznie

- Dojazd z Oaxaki: szosą 175 przez San José del Pacífico do Pochutli (ok. 220 km), dalej szosą 200 na zachód i lokalną drogą przez San Agustínillo – razem ok. 245 km asfaltu, cały dzień jazdy z postojami [szacunek]. Alternatywa to nowa autostrada do Puerto Escondido i szosa 200 wzdłuż wybrzeża [dystans do sprawdzenia].
- Paliwo i gotówka w Pochutli; w Mazunte bankomatów jest mało albo wcale [do sprawdzenia].
- Nocleg: chatki, małe hotele i hostele w Mazunte i San Agustínillo; motocykl zostawiać na noc na posesji gospodarza.
- Sezon huraganów na wschodnim Pacyfiku trwa do 30 listopada: przed wyjazdem sprawdzić prognozy.

Źródła: es.wikipedia.org/wiki/Mazunte, en.wikipedia.org/wiki/Mazunte, gaceta.diputados.gob.mx/Gaceta/64/2018/oct/20..., www.jornada.com.mx/2017/03/07/sociedad/034n2soc, www.excelsior.com.mx/nacional/tortugas-golfin..., www.unotv.com/turismo/donde-ver-cocodrilos-en..., www.excelsior.com.mx/nacional/ventanilla-sant..., www.tvazteca.com/aztecauno/azteca-uno-especia..., www.milenio.com/estados/mar-de-fondo-cobra-vi...

15.66783, -96.55344 ([wikidata:Q6799043](https://www.wikidata.org/wiki/Q6799043))

Mitla (Lyobaa)

Fot. Arian Zwegers from Brussels, Belgium, [CC BY 2.0](#),
[Wikimedia Commons](#)

Typ	ruiny, kościół, miasteczko, jedzenie
Czas	2 godziny w ruinach, z miasteczkiem i targiem pół dnia
Wstęp	210 MXN dla cudzoziemców, 105 MXN dla obywateli Meksyku (stan na 2026-10, źródło: INAH); kościół San Pablo bezpłatnie
Wys.	ok. 1480 m n.p.m.
Okres	rozkwit ok. 750–1521 n.e.
Nazwy	Lyobaa (zapot. „miejsce spoczynku”), Mictlán (nahuatl „miejsce umarłych”)
Zespoły	pięć: Kolumn, Kościoła, Strumienia, Adobe i Południowy
UNESCO	nie; pobliskie jaskinie Yagul i Mitla (wpis 2010) nie obejmują ruin
Wydarzenia	San Pablo 25 stycznia; Día de Muertos 31 X – 2 XI

RYS HISTORYCZNY

Gdy Monte Albán opustoszało, ośrodkiem religijnym Zapoteków z doliny stała się Mitla, położona u wylotu doliny Tlacolula, ok. 40 km na wschód od Oaxaki. Ludzie mieszkali tu od początku naszej ery, ale budowle, które się dziś ogląda, pochodzą głównie z okresu rozkwitu między ok. 750 r. a przybyciem Hiszpanów w 1521 r. Zapotekowie nazywali to miejsce Lyobaa, „miejszem spoczynku”, a Aztekowie Mictlán, tak samo jak swoje podziemne królestwo umarłych; z tej nazwy wzięła się dzisiejsza „Mitla”.

Rezydował tu najwyższy kapłan Zapoteków, a pod pałacami chowano kapłanów i władców, w grobowcach na planie krzyża wyłożonych mozaiką.

Mitla nie ma piramid. Ma pałace wokół kwadratowych dziedzińców, a ich ściany pokrywają grecas: geometryczne meandry, zygzaki i spirale ułożone z tysięcy małych, idealnie dociętych kamieni, osadzonych bez zaprawy na tle tynku malowanego na czerwono. Wzory nie powtarzają się dokładnie nigdzie w całym zespole i nie mają odpowiednika w Mezoameryce. Przez długi czas przypisywano je Mixtekom, którzy od ok. 1000 r. zdobywali wpływy w dolinie; dziś przeważa pogląd, że to dzieło Zapoteków, choć styl powstał w czasach ścisłych związków obu ludów. Najlepiej zachował się zespół Kolumn: Sala Kolumn o długości ok. 36 m z sześcioma kolumnami z kamienia wulkanicznego, które niosły dach, i za nią wąski korytarz prowadzący na dziedziniec z najpiękniejszymi mozaikami. Część nadproży waży wiele ton, a sposób ich przeniesienia pozostaje zagadką.

Hiszpanie postawili w XVI w. kościół San Pablo wprost na platformie zespołu Kościoła, z kamieni rozebranych pałaców, tak że jego kopuły wyrastają dziś spomiędzy zapoteckich murów. Wiąże się z tym najbardziej znana legenda Mitli. Dominikanin Francisco de Burgoa opisał w 1674 r. podziemne komnaty z grobami kapłanów i królów, za którymi miała się otwierać głęboka jaskinia, wejście do zaświatów; mnisi, którzy się do niej zapuścili, zawrócili przed cuchnącym powietrzem i wiatrem gaszącym pochodnie i kazali wejście zamurować. Od 2022 r. zespół badaczy z UNAM, INAH i projektu Lyobaa zbadał teren pod kościołem georadarem i tomografią elektryczną i wykrył pustkę pod ołtarzem głównym oraz korytarze kilka metrów pod ziemią; czy to grobowce, czy naturalne pustki, jeszcze nie wiadomo [stan badań do sprawdzenia].

Sama nazwa „miejsca umarłych” sprawia, że Día de Muertos ma tu szczególny wydźwięk. Domy i ulice wypełniają się ołtarzami ofiarnymi, piekarnie wypiekają chleb zmarłych z rysunkiem z białego lukru, a na cmentarzu obowiązuje własny porządek: według miejscowej tradycji dusze opuszczają groby 1 listopada do południa, więc rodziny przychodzą wcześniej rano, sprzątają groby, stawiają świeże kwiaty i palą kopal, a w południe dzwony i petardy zamykają święto i żywi wychodzą z cmentarza

procesją. To inaczej niż w wielu wsiach doliny, gdzie przy grobach czuwa się nocą (zasady wstępu dla przyjezdnych do sprawdzenia). Główne święto miasteczka przypada na dzień jego patrona, św. Pawła, 25 stycznia. Mitla żyje z turystyki i tkactwa, a droga do niej wiedzie przez kraj mezcalu: wzdłuż szosy z Oaxaki stoją palenque, wiejskie destylarnie, w których serca agawy piecze się w ziemnych piecach, a Santiago Matatlán, kilka kilometrów za zjazdem do Mitli, nazywa samo siebie światową stolicą mezcalu.

Grecas na dziedzińcu Pałacu: kamyki bez zaprawy, w tle resztki czerwonego tynku Fot. Thelmadatter, [CC BY-SA 3.0, Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSCU

- Zespół Kolumn: Sala Kolumn, korytarz i dziedziniec z najlepiej zachowanymi grecas; w obu skrzydłach zejścia do grobowców na planie krzyża [dostępność do sprawdzenia].
- Zespół Kościoła z kościołem San Pablo wbudowanym w zapoteckie platformy; za kościołem dziedziniec z resztkami malowideł w czerwieni na nadprożach.
- Targ z tkaninami i rękodziełem przy drodze do ruin.
- Po drodze z Oaxaki: tkackie Teotitlán del Valle i ruiny Yagul na wzgórzu; kilka kilometrów dalej szosą 190 palenque z mezcalem w Santiago Matatlán.

Praktycznie

- Ok. 40 km z Oaxaki szosą 190 w stronę Tehuantepec, cały czas asfalt; na wysokości ok. 39 km odbić na północ do Mitli (źródło: INAH). Stacja Pemex przy zjeździe z szosy do Mitli.
- Otwarte codziennie 8:00–17:00, ostatnie wejście 16:30; parking przy wejściu (stan na 2026-10, źródło: INAH).

- W ruinach niewiele cienia; najlepiej rano, zanim przyjadą wycieczki z Oaxaki, które zwykle łączą Mitlę z Hierve el Agua.

Źródła: en.wikipedia.org/wiki/Mitla, es.wikipedia.org/wiki/Mitla, lugares.inah.gob.mx/en/node/5793, whc.unesco.org/en/list/1352, www.smithsonianmag.com/smart-news/zapotec-und..., www.heritagedaily.com/2023/08/geophysical-stu..., www.mexicodesconocido.com.mx/5-datos-que-no-s..., foodandpleasure.com/pan-de-muerto-mitla/, oaxacaculture.com/2023/11/day-of-the-dead-in-..., 16.92740, -96.35960 (osm.way/155180313)

Monte Albán

Fot. Arian Zwegers from Brussels, Belgium, [CC BY 2.0](#),
[Wikimedia Commons](#)

Typ	ruiny, unesco, widok, muzeum
Czas	3–4 godziny, najlepiej od otwarcia
Wstęp	210 MXN dla cudzoziemców, 105 MXN dla obywateli Meksyku, muzeum w cenie (stan na 2026-09, źródło: ADN40 według taryfy INAH)
Wys.	ok. 1940 m n.p.m., ok. 400 m nad dnem doliny
Okres	ok. 500 r. p.n.e. – ok. 750–800 n.e., potem wtórne pochówki Mixteków
Gran Plaza	ok. 300 × 150 m na zrównanym szczycie
UNESCO	1987, razem z historycznym centrum Oaxaki
Danzantes	ponad 300 rzeźbionych płyt

RYS HISTORYCZNY

Ok. 500 r. p.n.e. Zapotekowie z doliny Oaxaki zrobili coś bez precedensu w tej części Meksyku: zamiast rozbudować któreś z dotychczasowych miasteczek w dolinie, założyli nową stolicę na nagim grzbiecie wznoszącym się ok. 400 m nad miejscem, gdzie spotykają się trzy ramiona doliny. Badacze łączą to z opuszczeniem San José Mogote w dolinie Etla, z którego w tym samym czasie odeszła niemal cała ludność, choć to wciąż hipoteza. Szczyt zrównano bez żelaznych narzędzi i zwierząt pociągowych, tworząc Gran Plazę o wymiarach ok. 300 × 150 m, otoczoną platformami, świątyniami i boiskiem do gry w piłkę. Ok. 100

r. p.n.e. miasto liczyło według szacunków ok. 17 tys. mieszkańców, a w szczytowym okresie może nawet ok. 35 tys., z których większość żyła na tarasach wyciętych w zboczach.

Najstarsze kamienie miasta to Danzantes, „tancerze”: ponad 300 płyt z nagimi mężczyznami w powykręcanych pozach, z zamkniętymi oczami i otwartymi ustami. Nazwę nadali im XIX-wieczni podróżnicy, ale dziś większość archeologów widzi w nich zabitych albo okaleczonych jeńców wojennych, wystawionych na pokaz w murze budynku L jako ostrzeżenie. Kilka stuleci później powstał budynek J, jedyny na placu ustawiony ukośnie, w kształcie grotu strzały: na jego ścianach wmurowano ponad 40 „płyt podboju” z glifem Monte Albán nad odwróconą głową, w których Alfonso Caso odczytał listę podporządkowanych miejscowości. Ukośne ustawienie budynku wiąże się z obserwacją nieba, a w schodach budynku P jest wąski szyb, przez który słońce zagląda do wnętrza w dni przejścia przez zenit, ok. 8 maja i 5 sierpnia.

W VIII w. budowy ustały, elita odeszła, a miasto opustoszało, choć nigdy nie zostało zapomniane. W późniejszych stuleciach Mixtekowie, którzy opanowali część doliny, wykorzystywali dawne zapoteckie grobowce do pochówków własnych władców. Najśłynniejszy jest grobowiec nr 7, otwarty przez Alfonsa Caso w 1932 r.: obok kości leżały naszyjniki, pectorały i ozdoby ze złota, srebra, turkusu, jadeitu i kryształu górskiego, uznawane za największy znaleziony skarb mezoamerykańskiej sztuki złotniczej. Ogląda się go dziś nie na górze, lecz w muzeum w dawnym klasztorze Santo Domingo w Oaxace. Prawdziwej nazwy miasta nie znamy; „Monte Albán” to nazwa hiszpańska, wywodzona różnie: od Wzgórz Albańskich pod Rzymem, od nazwiska hiszpańskiego żołnierza Montalbána albo od przekręconej nazwy zapoteckiej.

W 1987 r. UNESCO wpisało Monte Albán na listę światowego dziedzictwa razem z kolonialnym centrum Oaxaki, bo razem pokazują ponad dwa tysiące lat życia w tej samej dolinie. Z krawędzi grzbietu widać w dole całe miasto Oaxaca i pasma Sierra Madre na horyzoncie; po drugiej stronie miasta leży wzgórze Cerro del Fortín, gdzie w lipcu odbywa się Guelaguetza, wielkie święto tańców ze wszystkich regionów stanu, wyrosłe z dawnych „poniedziałków na wzgórzu” (daty na dany rok do sprawdzenia). Na Día de Muertos ruiny są zwykłym miejscem

zwiedzania, ale zapotECKIE wsie u stóp grzbiEtu, jak Xoxocotlán, słyną z nocnego czuwania na cmentarzach 31 października i 1 listopada [szczegółY do sprawdzenia].

Oryginalne płyty Danzantes w murze budynku L Fot. MAHC-oaxaca, [CC BY 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSCU

- Gran Plaza z budynkiem J pośrodku; widok na cały plac ze schodów Plataforma Sur, a po przeciwnej stronie, na północy, Plataforma Norte z dawnym pałacem.
- Galeria Danzantes przy budynku L: na placu stoją kopie, oryginalne płyty są w murze budynku i w muzeum przy wejściu.
- Duże boisko do gry w piłkę w kształcie litery I i stela 18, najwyższa w mieście (ok. 5,8 m).
- Muzeum przy wejściu: oryginalne stele i płyty, ceramika z grobowców.

Praktycznie

- Ok. 9 km z centrum Oaxaki w górę asfaltową, krętą drogą przez przedmieścia; parking przy wejściu (opłata za motocykl do sprawdzenia). Zatankować w mieście.
- Otwarte codziennie 8:00–17:00, ostatnie wejście ok. 16:00 (stan na 2026-09, źródło: ADN40); w niedziele bezpłatnie tylko obywatele i rezydenci Meksyku, więc w niedzielę jest tłoczniej.
- Na placu prawie nie ma cienia, a na 1940 m słońce pali mocno: kapelusz i woda. Kurtkę i kask zostawić w przechowalni przy wejściu albo przypiąć do motocykla [przechowalnia do sprawdzenia].

Źródła: en.wikipedia.org/wiki/Monte_Alb%C3%A1n, es.wikipedia.org/wiki/Monte_Alb%C3%A1n, whc.unesco.org/en/list/415, www.adn40.mx/mexico/2026-09-26/con-tu-tarjeta...
17.04389, -96.76778 ([wikidata:Q464899](#))

Pueblos Mancomunados (Benito Juárez i wspólnota ośmiu wsi)

Fot. ChavadorPaz, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Typ	góry, las, przyroda, wioski, trekking
Czas	1-2 dni z noclegiem w chatce; sam punkt widokowy z kładką 2-3 godziny
Wstęp	opłaty wspólnot za szlaki i biwak; w Benito Juárez osobno punkt widokowy z kładką, w relacjach z 2025 r. ok. 100 MXN od osoby [do sprawdzenia]
Wsie	Benito Juárez, Cuajimoloyas, La Nevería, Lachatao, Latuvi, Llano Grande, Amatlán, Yavesía – z trzech gmin
Wys.	Benito Juárez ok. 3050 m, Cuajimoloyas ok. 3200 m, Lachatao i Amatlán ok. 2000-2100 m
Wspólna ziemia	ok. 24 900 ha, w tym ok. 13 000 ha lasu; dekret z 1961-10-20
Ekoturystyka	Expediciones Sierra Norte: 20 gości w 1994 r., ponad 20 000 w 2018 r.
Wydarzenie	Feria Regional de Hongos Silvestres w Cuajimoloyas – koniec lipca / początek sierpnia [do sprawdzenia]

O MIEJSCU

Na północ od doliny Oaxaki wypiętrza się Sierra Norte, nazywana też Sierra Juárez: pasmo gór przekraczających 3000 m, z którego po jednej stronie widać suche doliny Zapoteków, a po drugiej spadające ku Zatoce Meksykańskiej grzbiety, z których południami podnoszą się chmury. Grzbiet porastają lasy sosnowo-dębowe z jodłą oyamel, madroño (drzewem truskawkowym) i olszą; w miejscu zwanym Los Pinabetes rosną sosny liczące 250–300 lat i sięgające 30 m. Według danych WWF, na które powołuje się Mongabay, żyje tu co najmniej 26 zagrożonych gatunków, m.in. tigrillo (mały kot cętkowany), lis szary, kakomiksl i jeleń wirginijski. Wioska Benito Juárez leży na ok. 3050 m, a sąsiednie Cuajimoloyas na prawie 3200 m: to jedne z najwyższych położonych osad w stanie. Przy dobrej widoczności z punktu widokowego nad Benito Juárez widać ponoć Pico de Orizaba, najwyższy szczyt Meksyku, odległy o ponad 200 km.

Pueblos Mancomunados, „wsie połączone wspólną ziemią”, to osiem zapoteckich osad z trzech gmin: do Santa Catarina Lachatao należą też Benito Juárez, La Nevería i Latuvi, do San Miguel Amatlán – Cuajimoloyas i Llano Grande, a Santa María Yavesía stoi sama. Dekret prezydencki z 1961-10-20 uznał ich ziemie za jeden niepodzielny majątek gminny, „el mancomún”. Lasy Sierra Juárez długo jednak należały do kogo innego: w 1956 r. rząd oddał je w koncesję papierni w Tuxtepec (FAPATUX) i spółce Bosques de Oaxaca, a w latach 70. prywatna firma wycinała tu najlepsze drzewa i rozorala góry drogami zrywkowymi. W 1979 r. czternaście wspólnot z regionu założyło organizację ODRENASIJ, żeby nie dopuścić do przedłużenia koncesji, i w latach 80. lasy wróciły do mieszkańców. Na początku lat 90. wsie uruchomiły własne przedsiębiorstwa: tartak, butelkowanie wody źródlanej i turystykę. Pierwszą własną wycinkę wstrzymano w 1995 r., bo sprzeciwiła się jej Yavesía; od tamtej pory tartak kupuje drewno od sąsiadów, m.in. z Ixtlán, a własny las jest głównie chroniony. W 1999 r. wspólnota dostała krajową nagrodę za gospodarkę leśną.

Wszystkim rządzi zgromadzenie i system cargos: każdy członek wspólnoty przez pewien czas pełni nieodpłatnie funkcję na jej rzecz, także w turystyce. Ze wspólnych przedsiębiorstw korzysta ok. 1200 comuneros, czyli członków wspólnoty z prawem do ziemi, na ok. 2800 mieszkańców. Turystykę prowadzi gminne biuro Expediciones Sierra Norte: w 1994 r. przyjęło 20 gości, w 2018 r. ponad 20 tys., a daje ponad 120 stałych i sezonowych miejsc pracy. Między wsiami biegną dawne ścieżki i drogi leśne, którymi chodzi się od godziny do kilku dni, z miejscowym przewodnikiem albo samemu; w 2016 r. projekt dostał niemiecką nagrodę TO DO za turystykę odpowiedzialną. W Benito Juárez wspólnota zbudowała na skale nad urwiskiem punkt widokowy z wieżą, długą kładkę wiszącą (źródła podają od ponad 100 do 150 m) i tyrolkę.

Wsie żyją z lasu, pól i grzybów. Cuajimoloyas słynie z grzybów leśnych, a co roku pod koniec lipca albo na początku sierpnia, w środku pory deszczowej, urządza Regionalne Targi Grzybów Leśnych (Feria Regional de Hongos Silvestres) [termin do sprawdzenia]. W przydrożnych jadłodajniach je się mole, tasajo (suszoną wołowinę), quesillo (ser oaxacki zwijany w kłębek) i pije tejate, napój z kukurydzy i kakao. W domach mówi się po zapotekcu.

Dojeżdżając szosą 175, mija się dwa miejsca ważne dla tych gór. Guelatao, ok. 62 km od Oaxaki, to wioska, w której 1806-03-21 urodził się Benito Juárez: zapoteki sierota, który do dwunastego roku życia pał owce wuja, nie mówiąc po hiszpańsku, w grudniu 1818 r. odszedł pieszo do Oaxaki, a w 1858 r. został prezydentem Meksyku i prowadził kraj przez wojnę z interwencją francuską. Od niego pochodzi nazwa Sierra Juárez. W centrum wsi jest pomnik i okrągła Laguna Encantada („zaczarowane jeziorko”, ok. 60 m średnicy, 12 m głębokości); w rocznicę urodzin, 21 marca, przyjeżdża tu w ostatnich latach prezydent kraju. Kilka kilometrów dalej leży Ixtlán de Juárez, wspólnota, która w latach 80. odzyskała ok. 19 300 ha lasu i jako jedna z pierwszych w Meksyku dostała certyfikat FSC za jego gospodarkę.

Lasy sosnowo-dębowe Sierra Norte w okolicy Cuajimoloyas Fot. Lameirasb, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSCU

- Punkt widokowy z wieżą i kładką wiszącą w Benito Juárez, najlepiej o zachodzie słońca albo o świcie; dojdzie z wioski ścieżką przez las (osobna opłata, zob. wstęp).
- Wędrówka drogą leśną z Benito Juárez do Cuajimoloyas (umiarkowana, przez las sosnowo-dębowy) albo dłuższe przejścia między wsiami z przewodnikiem wspólnoty.
- Po drodze szosą 175: Guelatao z Laguna Encantada i pomnikiem Juáreza oraz Ixtlán de Juárez.

Praktycznie

- **Dojazd asfaltem (ok. 60 km):** z Oaxaki szosą 190 na wschód przez Tule do Tlacolula (ok. 26 km), w Villa Díaz Ordaz w lewo i asfaltową drogą przez San Miguel del Valle do Cuajimoloyas (razem ok. 55 km, w OSM asfalt poza ok. 2 km gruntowej ulicy w Díaz Ordaz). Z Cuajimoloyas do Benito Juárez ok. 6 km: ok. 2 km asfaltu, potem ok. 4 km drogi bez oznaczonej nawierzchni w OSM [prawdopodobnie szuter, do sprawdzenia] (stan OSM na 2026-10-24).
- **Wariant szutrowy (ok. 65 km):** szosą 175 na północ ok. 41 km, w okolicy Reynoso (gm. Santa Catarina Ixtepeji) w prawo i ok. 24 km drogami gminnymi przez Latuvi do Benito Juárez: ok. 2 km asfaltu, ok. 9–10 km oznaczonych w OSM jako nieutwardzone, reszta bez oznaczenia nawierzchni. To publiczne drogi łączące wsie, w OSM bez szlabanów i zakazów wjazdu (stan na 2026-10-24); po deszczu śliskie. Dla lekkiego dual-sportu, nie dla ciężkiego motocykla.
- Paliwo i gotówka przed górami: stacje w dolinie (Tlacolula) albo przy szosie 175; w wioskach stacji nie ma [do sprawdzenia]. Jedyne bankomaty

w okolicy według relacji rowerzystów (2025) jest w Tlacolula – mieć gotówkę w drobnych banknotach.

- Nocleg: chatki wspólnot, np. w Benito Juárez 11 chaterek z adobe z łazienką i kominkiem; także w Cuajimoloyas i La Nevería. Rezerwacja przez Expediciones Sierra Norte, biuro w mieście Oaxaca [adres i ceny do sprawdzenia].
- Koniec października i listopad to początek pory suchej: dni bywają słoneczne, ale noce na 3000 m są zimne, a popołudniami grzbiet często zasnuwa mgła [do sprawdzenia przed wyjazdem].

Źródła: 13 adresów – lista w rozdziale „Źródła i licencje”.

17.11348, -96.49308 ([osm:node/458617722](https://osm.node/458617722))

San José del Pacífico

Fot. Angelobcn, [CC BY-SA 4.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Typ	przelecź, wioska, widok, droga motocyklowa
Czas	postój 1–2 godziny albo nocleg dla świtu nad chmurami
Wstęp	bezpłatnie (wieś przy szosie)
Wys.	ok. 2400–2500 m (źródła podają 2350–2440 m)
Gmina	San Mateo Río Hondo; ok. 550 mieszkańców
Szosa	MEX 175: ok. 135 km od Oaxaki, ok. 85 km do Pochutli
Najwyżej	ok. 2700 m kilka km na południe od wsi (szacunek z modelu terenu)
Spadek	z ok. 2700 m do ok. 150 m w Pochutli na ok. 70 km (szacunek)
Osuwiska	m.in. po huraganie Agatha (2022-05-30) przy samej wsi

O MIEJSCU

San José del Pacífico to wieś przyklejona do grzbietu Sierra Sur, w miejscu, gdzie szosa 175 z Oaxaki na wybrzeże przechodzi przez dział wód między doliną Miahuatlán a stokiem opadającym ku Pacyfikowi. Domy stoją na ok. 2400–2500 m (źródła podają od 2350 do 2440 m) wśród lasu sosnowo-dębowego, a wilgotne powietrze znad oceanu kondensuje się tu w mgły, które potrafią w kilka minut zasłonić drogę. Najpiękniej jest wcześniej rano: chmury zalegają wtedy w dolinach poniżej wsi i z wyższych uliczek patrzy się na morze chmur, z którego wystają tylko sąsiednie grzbiety. Wieś należy do zapotECKIEJ gminy San

Mateo Río Hondo i ma ok. 550 mieszkańców; żyje z lasu, małych pól, kawy i coraz bardziej z turystów, którzy zatrzymują się tu w drodze nad ocean.

Sama szosa jest głównym powodem, żeby tu przyjechać. Federalna 175 biegnie aż od Veracruz do Puerto Ángel nad Pacyfikiem (ok. 579 km), ale jej południowy odcinek to dwa różne światy. Pierwsze ok. 100 km z Oaxaki, przez Ocotlán, Ejutla i Miahuatlán de Porfirio Díaz, prowadzi prawie płasko suchymi dolinami na ok. 1500 m. Miahuatlán nosi imię Porfiria Díaza na pamiątkę bitwy z 1866-10-03, w której jego republikańskie oddziały rozbiły wojska cesarstwa Maksymiliana i otworzyły sobie drogę na Oaxakę. Za miastem szosa zaczyna się wspinać: na ok. 30 km zyskuje prawie 1000 m, przechodzi przez San José, kilka kilometrów dalej osiąga ok. 2700 m, a potem przez ok. 70 km zjeżdża aż do Pochutli na ok. 150 m. Motocyklowy bloger „El Financiero” Abraham González nazwał odcinek z San José do Pochutli „najbardziej krętą szosą, jaką kiedykolwiek przejedziesz” (2014).

Zbocza są strome, a deszcze ulewne, więc szosa regularnie traci fragmenty zboczy. 2022-05-30 huragan Agatha uderzył w wybrzeże koło Puerto Ángel jako huragan 2. kategorii; stanowa obrona cywilna zgłosiła wtedy osuwiska na 175 przy samym San José del Pacífico, przy moście Jalatengo i w El Porvenir. Odkąd w 2024 r. otwarto autostradę Barranca Larga – Ventanilla do Puerto Escondido, wielu jadących nad ocean omija według Wikivoyage starą górską szosę, a z nią San José.

Wieś ma swoje kuchnie i zwyczaje. W przydrożnych jadłodajniach podaje się mocną kawę z okolicznych plantacji, paloną na miejscu, i café de olla gotowaną z cynamonem w glinianym garnku; niżej, po stronie oceanu, zaczyna się region kawy Pluma, która w 2020 r. dostała meksykańskie oznaczenie pochodzenia (ok. 28 tys. plantatorów w ponad 30 wspólnotach). Działa tu kilkanaście temazcali, tradycyjnych łaźni parowych. San José jest też znane z grzybów halucynogennych z rodzaju łyśczek, które rosną w porze deszczowej, mniej więcej od lipca do października. Prawo meksykańskie zalicza psylocybinę i psylocynę do substancji zakazanych: posiadanie ich bez zezwolenia jest przestępstwem

(art. 195 bis federalnego kodeksu karnego przewiduje od 4 do 7,5 roku więzienia), a wyjątek dotyczy tylko użycia w ceremoniach rdzennych i afromeksykańskich wspólnot.

NA MIEJSCU

- Świt nad morzem chmur z wyżej położonych uliczek wsi albo z tarasów przydrożnych hoteli.
- Kawa albo café de olla w jednej z jadłodajni przy szosie; krótki spacer leśnymi ścieżkami nad wsią [ścieżki do sprawdzenia].
- Dla jadących dalej: postój na najwyższym punkcie szosy kilka km na południe i widok na zjazd ku Pacyfikowi.

Praktycznie

- Dojazd z Oaxaki: szosą 175 ok. 135 km, asfalt całą drogą, ok. 3 godzin (Wikivoyage); dalej do Pochutli ok. 85 km krętego zjazdu, liczyć ok. 2 godzin [szacunek].
- Zatankować w Miahuatlán; między Miahuatlán a Pochutlą stacji jest mało [do sprawdzenia]. Gotówka: bankomaty w Miahuatlán i Pochutli, we wsi [do sprawdzenia].
- Nocleg: chatki, hostele i małe hotele z widokiem przy szosie i bocznej ulicy Rancho Viejo; ceny z przewodników są stare [do sprawdzenia].
- Pod koniec października kończy się pora deszczowa: zaraz po deszczach na szosie bywają osuwiska, kamienie i błoto, a mgła z kilkumetrową widocznością. Przed wyjazdem sprawdzić komunikaty o stanie szosy 175 (SICT, obrona cywilna Oaxaki). Rano na tej wysokości jest zimno – podpinka i rękawice.

Źródła: en.wikivoyage.org/wiki/San_José_del_Pacífico, en.wikipedia.org/wiki/Mexican_Federal_Highway_175, www.elfinanciero.com.mx/blogs/rodar-y-rodar/a-..., www.razon.com.mx/estados/agatha-golpeo-rudeza-..., www.eluniversal.com.mx/estados/agatha-se-degr-..., www.nationalgeographic.com/travel/article/a-m-..., en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Miahuatlán, www.eluniversal.com.mx/estados/cafe-pluma-de-..., mley.mx/CPF/articulo/195-bis/, www.wikidata.org/wiki/Q61273400
16.16944, -96.50083 ([wikidata:Q61273400](https://www.wikidata.org/wiki/Q61273400))

Santiago Apoala

Fot. Arturo12, [CC-BY-SA 3.0](#), [Wikimedia Commons](#)

Typ	kanion, wodospad, przyroda, wies
Czas	pół dnia na wodospad i kanion; lepiej nocleg na miejscu
Wstęp	opłata wspólnoty w Centro Ecoturístico Apoala Yutsa To'on; wycieczka z przewodnikiem ok. 50 MXN od osoby według przewodników z lat 2023–2025 [do sprawdzenia]
Wys.	ok. 1970 m n.p.m.
Mieszkańcy	270 (2020); w 1921 r. ponad 1000
Nazwa mixtecka	Yuta Tnoho – „rzeka, z której wyszli panowie”
Kanion	ściany do ok. 200 m, rzeka szeroka na ok. 12 m
Wodospad	Cola de Serpiente („ogon węża”), 30–60 m według różnych źródeł
Kodeks	Kodeks Wiedeński (Vindobonensis Mexicanus I), s. 37 – narodziny władców z drzewa w Apoali
Dojazd	ok. 36 km od Nochixtlán, w dużej części szuter (OSM, stan na 2026-10-24)

O MIEJSCU

Apoala leży w zielonej dolinie Mixteca Alta, ok. 40 km na północ od Nochixtlán, na ok. 1970 m. Po suchych, wyjąłowionych wzgórzach, przez które się tu jedzie, dolina zaskakuje: rzeka Apoala płynie wśród pól i drzew, a tuż za wsią wpada w wąski kanion o skalnych ścianach wysokich do ok. 200 m. Na jego krańcu woda spada kaskadą Cola de Serpiente, „ogon węża”, do zielono-turkusowych, lodowatych basenów; źródła różnią się co do jej wysokości, od ok. 30 do ponad 60 m. W zboczach są jaskinie: Yavi Ko Maa (Cueva de la Culebra) ma dwie komory długości ok. 35 i 40 m z naciekami i podziemnym jeziorkiem o nieznannej głębokości, a na skale Peña de las Guacamayas zachowały się białe malowidła ludzi i zwierząt. Nad doliną stoją samotne skały o własnych nazwach i legendach: Peñas Gemelas („skały bliźniacze”) i Peña del Diablo („diabelska skała”) z grotą, o której opowiada się historie.

Dla Mixteków to miejsce początku. Ich nazwa doliny, Yuta Tnoho, znaczy według dominikanina Antonio de los Reyesa, autora gramatyki języka mixteckiego z 1593 r., „rzeka, z której wyszli panowie”. Mit zapisany w przedhiszpańskich księgach malowanych mówi, że pierwsi władcy i bogowie narodzili się z wielkiego drzewa rosnącego nad rzeką w Apoali. Najpełniej pokazuje to Kodeks Wiedeński (Codex Vindobonensis Mexicanus I, zwany też Kodeksem Yuta Tnoho), księga z XIV w., składana w harmonijkę, 52 strony na ok. 13,5 m długości. Na jego awersie bohater kultury 9 Wiatr schodzi z nieba, unosi niebo i wody i porządkuje ziemię Mixteków, a na stronie 37 z rozszczepionego, rzeźbionego drzewa w Apoali wychodzą kolejno pięćdziesiąt jeden postaci, bogowie i moiżni, wśród nich mityczni przodkowie rodów znanych z innych kodeksów mixteckich. Zaraz potem 9 Wiatr składa w Apoali ofiary Pani 1 Orzeł, bogini rzek. Sam kodeks trafił do Europy prawdopodobnie już w 1519 r., razem z Kodeksem Zouche-Nuttall, jako dar dla Karola V; przez Portugalię, Rzym i Weimar dotarł do Wiednia i jest dziś w Austriackiej Bibliotece Narodowej.

Dzisiejsza wieś jest mała i wyludniona: w 1921 r. miała ponad tysiąc mieszkańców, w 2020 r. już tylko 270. Nazwa „Apoala” pochodzi z nahuatl i bywa tłumaczona jako „woda, która niszczy”, choć przewodniki podają też inne znaczenia. Wspólnota prowadzi własne centrum ekoturystyczne Apoala Yutsa To'on: przewodników, chatki z adobe, pole

namiotowe i jadalną z obiadem domowym. Dolina leży na szlaku Ruta Mixteca, a według przewodników w granicach rezerwatu biosfery Tehuacán-Cuicatlán [do sprawdzenia]. Ze wsi warto zajrzeć po drodze do dawnego klasztoru dominikanów w Yanhuítlán koło Nochixtlán.

Kodeks Wiedeński, s. 37: z rozszczępionego drzewa w Apoali rodzą się pierwsi władcy Mixteków Fot. AnonymousUnknown author, [Public domain](#), [Wikimedia Commons](#)

NA MIEJSCU

- Wodospad Cola de Serpiente: dojście ścieżką z przewodnikiem wspólnoty, kąpiel w basenach pod kaskadą (woda bardzo zimna).
- Spacer wąwozem rzeki między Peñas Gemelas i punkt widokowy nad doliną.
- Jaskinia Yavi Ko Maa – pierwsza komora z przewodnikiem; dalej tylko ze sprzętem i doświadczeniem speleologicznym.
- Malowidła naskalne na Peña de las Guacamayas.

Praktycznie

- Dojazd z Oaxaki: autostradą 135D na północny zachód do Nochixtlán (ok. 80 km, płatna [stawka dla motocykla do sprawdzenia]), dalej ok. 36 km drogami gminnymi przez San Miguel Chicahua, z odbiciami na Santa Catarina Ocotlán i San Antonio Nduayaco. Razem ok. 115 km, ok. 2,5–3 godzin.
- **Nawierzchnia odcinka Nochixtlán - Apoala (OSM, stan na 2026-10-24):** ok. 15 km oznaczonych jako nieutwardzone (highway=secondary, surface=unpaved), ok. 8 km betonu na zjeździe do doliny, ok. 6–7 km asfaltu i ok. 6 km bez oznaczenia nawierzchni. Na trasie OSM nie ma szlabanów ani zakazów wjazdu; to publiczne drogi łączące gminy, którymi jeżdżą też busy z Nochixtlán. Przewodniki z 2025 r.

opisują ok. 40 km „camino de terracería”. Po deszczu szuter i strome odcinki betonu robią się śliskie [stan przed wyjazdem do sprawdzenia].

- Zatankować i podjąć gotówkę w Nochixtlán; w Apoali stacji i bankomatu nie ma [do sprawdzenia].
- Nocleg: chatki z adobe wspólnoty (według México Desconocido 400–600 MXN za noc) albo pole namiotowe [ceny do sprawdzenia].

Źródła: es.wikipedia.org/wiki/Santiago_Apoala, en.wikipedia.org/wiki/Santiago_Apoala, en.wikipedia.org/wiki/Codex_Vindobonensis_Mexicanus_I, www.mayaexploration.org/pdf/Creation%20and%20..., oaxaca.travel/index.php/es/all-destinations-e-..., www.mexicodesconocido.com.mx/santiago-apoala-..., oaxaca.heraldodemexico.com.mx/estilo-de-vida/..., www.quepasaoaxaca.com/i-dream-of-apoala-where-..., www.openstreetmap.org/way/652407428, www.openstreetmap.org/way/191507069, www.openstreetmap.org/way/652488272

17.64722, -97.13611 ([wikidata:Q3889599](https://www.wikidata.org/wiki/Q3889599))

Język w podróży

W Oaxace wszędzie dogadasz się po hiszpańsku, choć w wersji meksykańskiej, która różni się od hiszpańskiego z Hiszpanii wymową i częścią słów. Dotyczy to także słów najważniejszych w drodze: opona, wulkanizacja, progi zwalniające, droga gruntowa. Angielski znają w mieście Oaxaca i w miejscowościach turystycznych na wybrzeżu, w górach i w Mixtece rzadko. Dla wielu mieszkańców stanu hiszpański jest drugim językiem. W domu mówią po zapotekcu, mixtecku, mixe, chatino albo w jednym z kilkunastu innych języków rdzennych, a na tablicach przy wjeździe do wsi często stoi nazwa w dwóch językach.

Jak czytać wymowę

Wymowa jest zapisana po polsku, w przybliżeniu; wielkie litery oznaczają akcent.

- **c** przed e/i oraz **z** wymawia się jak polskie s, bez hiszpańskiego th.
- **ll** i **y** brzmią jak j, **j** jak polskie h.
- **x** czyta się różnie. W nazwach México i Oaxaca to h: MEhiko, łaHAka. W wielu nazwach z języków rdzennych to sz, np. Xoxocotlán (szoszokoTLAN). W słowach zapożyczonych, np. taxi, to ks.
- Meksykanie mówią do obcych usted (pan/pani). Na „dziękuję” odpowiadają de nada albo para servirle, a gdy czegoś nie dostyszą, pytają ¿Mande? (MANde), czyli „Słucham?”.

Zwroty na drodze

Sytuacja	Zwrot	Wymowa
Powitanie	Buenos días. / Buenas tardes.	BUEnos Dias / BUEnas TARdes
Podziękowanie	Muchas gracias.	MUCzas GRASjas
Stacja	¿Hay una gasolinera cerca?	aj una gasoliNEra SERka
Tankowanie	Lleno de Magna, por favor.	JEEno de MAGNa, por faWOR
Płatność	¿Aceptan tarjeta o solo efectivo?	aSEPTan tarHEta o SOlo efekTlwo
Ile do następnej stacji?	¿Cuántos kilómetros hasta la próxima gasolinera?	KUANtos kiLOmetros ASta la PROksima gasoliNEra

Sytuacja	Zwrot	Wymowa
Przebita opona	Se me ponchó la llanta. ¿Hay una vulcanizadora?	se me ponCZO la JANta. aj una wulkanisaDOra
Warsztat	Busco un taller de motos.	BUSko un tajER de MOtos
Sklep z częściami	¿Dónde hay una refaccionaria?	DONde aj una refaksjoNArja
Łańcuch / olej	la cadena / el aceite	la kaDEna / el aSEjte
Nocleg	¿Tiene un cuarto para esta noche?	TJEne un KUARto para ESta NOcze
Motocykl na noc	¿Tienen cochera o estacionamiento para la moto?	TJEnen koCZEra o estasjonaMJENTO para la MOto
Bezpiecznie tu?	¿Es seguro dejar la moto aquí?	es seGUro deHAR la MOto aKl aquí?
Asfalt czy szuter?	¿Está pavimentado o es terracería?	esTA pawimenTADO o es terraseRIa
Jak droga?	¿Cómo está la carretera a Pochutla?	KOMo esTA la karreTEra a poCZUTla
Blokada drogi	¿Hay bloqueo en la carretera?	aj bloKEo en la karreTEra
Deszcz i mgła w górach	¿Va a llover en la sierra? ¿Hay neblina?	ba a joWER en la SJerra. aj neBLina
Policja	la policía / la Guardia Nacional	la poliSIa / la GUARdja nasjoNAL
Wypadek	Tuve un accidente.	TUwe un aksiDENTE
Pomoc drogowa	Necesito una grúa.	neseSIto una GRUA

Słowa z tablic i z drogi

Słowo	Wymowa	Znaczenie
tope	TOpe	próg zwalniający; stoi przed każdą wsią, często bez oznaczenia
vado	WAdo	obniżenie drogi w korycie potoku, po deszczu pod wodą
cuota / libre	KUOTa / Libre	

Słowo	Wymowa	Znaczenie
		droga płatna / bezpłatna, na rozjazdach dwa kierunki do tego samego miasta
caseta	kaSEta	punkt poboru opłat na drodze płatnej
terracería	terraseRJa	droga gruntowa, szuter
derrumbe, deslave	deRRUMbe, desLAwe	osuwisko, kamienie na drodze
curva peligrosa	KURwa peliGROsa	niebezpieczny zakręt
ganado	gaNAdo	zwierzęta na drodze
desviación	deswjaSJON	objazd
retén	reTEN	posterunek kontrolny wojska albo policji
llantera	janTEra	zakład wulkanizacyjny, to samo co vulcanizadora
despachador	despaczaDOR	pracownik stacji, który tankuje za klienta; zwykle dostaje kilka pesos napiwku
comedor	komeDOR	prosta jadłodajnia, często z obiadem dnia (comida corrida)
ahorita	aoRIta	„zaraz”, czyli za chwilę albo za godzinę

Na meksykańskich stacjach tankuje pracownik, a nie kierowca. Wystarczy powiedzieć, ile litrów albo za ile pesos, i sprawdzić, czy licznik dystrybutora wyzerowano przed tankowaniem. Najtańsza benzyna to **Magna**, a lepsza **Premium**.

Przed wyjazdem

Zwroty najlepiej zapamiętać, mówiąc je na głos, a nie tylko czytając; pytanie o blokadę drogi i o to, czy dalej jest asfalt, przyda się prawie codziennie.

Hiszpański można przećwiczyć w krótkich dialogach głosowych w linguatrener.eu.

Logistyka: lot, motocykl, noclegi

Wszystkie ceny i rozkłady sprawdzono 2026-10-24; przed wyjazdem trzeba je sprawdzić jeszcze raz. Ceny podano w peso meksykańskich (MXN) z przeliczeniem po kursach z 2026-10-23: 1 MXN $\approx$ 0,21 PLN (NBP) $\approx$ 0,048 EUR (EBC), 1 USD $\approx$ 18,8 MXN.

Lot z Polski

- **Bezpośrednich lotów rejsowych z Polski do Meksyku nie ma** (stan na 2026-10; źródło: [Kayak](#)). Biura podróży organizują zimą czartery z Polski do Cancún i Puerto Vallarty ([AeroRoutes](#), 2026-10). Oba miasta leżą jednak daleko od Oaxaki, a czartery sprzedaje się głównie z wczasami.
- **Zwykła droga to lot z przesiadką w Europie do Meksyku (MEX).** Bezpośrednio do stolicy latają m.in. z Madrytu (Iberia, Aeroméxico), Amsterdamu (KLM, Aeroméxico), Paryża (Air France, Aeroméxico), Frankfurtu i Monachium (Lufthansa), Londynu (British Airways, Aeroméxico) i Stambułu (Turkish Airlines) ([Wikipedia: Mexico City International Airport](#), stan na 2026-10). Najkrótsza podróż z jedną przesiadką trwa ok. 16–18 godzin w stronę Meksyku i ok. 14 godzin z powrotem.
- **Cena w obie strony do MEX:** zwykle ok. 4000–5500 zł, w promocjach mniej. Najtaniej jest w styczniu, najdrożej w grudniu (Kayak, stan na 2026-10-24; zależy od terminu i dnia zakupu).
- **Dalej do Oaxaki (OAX)** są trzy możliwości:
- **Lot krajowy z MEX:** ok. 55 lotów tygodniowo (Aeroméxico, Volaris, Viva), ok. 1 h 20 min, w jedną stronę zwykle 66–150 USD ([Kayak](#), stan na 2026-10-24). Na osobnym bilecie przesiadka nie jest chroniona, więc warto zostawić kilka godzin zapasu.
- **Bilet z Polski do OAX:** ok. 4500–6100 zł w obie strony, ale najtańsze oferty mają dwie przesiadki i bardzo długi czas podróży (Kayak, [Momondo](#), 2026-10-24).
- **Autobus ADO z dworca TAPO w Meksyku:** co godzinę, ok. 7 godzin, ok. 450–1200 MXN zależnie od klasy ([Rome2rio](#), 2026-10). Z lotniska trzeba dojechać na TAPO, bo ADO z lotniska do Oaxaki nie jeździ ([AICM](#)).
- Lotniska na wybrzeżu, Puerto Escondido (PXM) i Huatulco (HUX), mają loty z Meksyku. Przydadzą się tylko wtedy, gdy wypożyczalnia pozwoli oddać motocykl na wybrzeżu [do sprawdzenia].

Motocykl z wypożyczalni

To najślabszy punkt pomysłu. **W samym mieście Oaxaca wypożyczalni motocykli na kilkudniowe podróże jest bardzo mało**, a żadna nie podaje publicznie cen (stan na 2026-10-24):

- **Ubuntu Experiences Oaxaca** (ubuntuoaxaca.com) ma w ofercie lekkie motocykle dual-sport 250–300 cm³ „na ziemię i bruk”, motocykl w stylu adventure 250 cm³ i skutery. Wynajmuje na dzień, tydzień albo miesiąc, z odzieżą ochronną. Ceny, kaucja, ubezpieczenie i wymagane prawo jazdy podaje dopiero na zapytanie [do sprawdzenia].
- **Only Rent a Car** (onlyrentacar.com) ma dział motocykli bez listy modeli i cen [do sprawdzenia].
- Wypożyczalnie skuterów na wybrzeżu (Mazunte, Puerto Escondido, Huatulco) służą do jazdy po okolicy, nie do objazdu.

Więcej wyboru jest **w Meksyku (stolicy)**, co przemawia za wariantem z dojazdem motocyklem przez Pueblę (zob. README):

- **Mexico by Moto** ([cennik](#)): lekkie motocykle adventure 450 cm³ od 1600 MXN za dzień, bez limitu kilometrów, kufer centralny w cenie, kufry boczne 570 MXN za dzień, kask i odzież za dopłatą. Wymaga skończonych 30 lat, prawa jazdy i paszportu. Kaucja, ubezpieczenie i oddanie w Oaxace [do sprawdzenia]. Firma prowadzi też wycieczki z przewodnikiem po Oaxace.
- **Moto Explore Mexico** ([warunki](#)): wymaga skończonych 30 lat i ważnego prawa jazdy, ubezpieczenie w cenie (bez podziału na OC, kradzież i szkody), kaucja 20 000 MXN, przy wyjeździe poza stolicę 30 000 MXN (stan na 2026-10).
- Wypożyczalnie BMW w Meksyku (np. przez pośrednika [Riderly](#)): od ok. 89 EUR za dzień za motocykl 310 cm³ do ok. 180 EUR za duże adventure, kaucja ok. 900 EUR, wymagane kategoria A i doświadczenie (stan na 2026-10, dane z wyników wyszukiwania, bo strona blokuje pobieranie [do sprawdzenia]).

Przed rezerwacją trzeba zapytać na piśmie o: cenę za tydzień i dwa, kaucję (blokada na karcie), co obejmuje ubezpieczenie (OC, kradzież, uszkodzenia, udział własny), wymagane prawo jazdy (polskie czy międzynarodowe), kufry lub torby, pomoc w razie awarii w górach, jazdę po drogach gruntowych i oddanie motocykla w innym mieście.

Noclegi

Model „po backpackersku” sprawdza się poza świętami. Nocleg da się wtedy znaleźć na miejscu albo zarezerwować dzień wcześniej. **Wyjątkiem są noce Día de Muertos w mieście Oaxaca (ok. 30 X – 2 XI):** ceny rosną o 30–60%, a hotele wyprzedają się kilka miesięcy wcześniej ([Oyster](#), 2026). Na te noce nocleg trzeba zarezerwować przed latem.

Miejsce	Typ	Orientacyjnie za noc	Źródło (stan)
Miasto Oaxaca	łóżko w dormitorium hostelu	ok. 13–20 EUR	nomadicmick.com (2026-06)
Miasto Oaxaca	pokój prywatny w hostelu lub prostej posadzie	ok. 30–65 EUR	jw.
Pueblos Mancomunados (Sierra Norte)	gminna cabaña	ok. 250–600 MXN za osobę, zwykle min. 2 osoby	bikepacking.com , viva-mexico.com.mx (2025–2026)
San José del Pacífico	cabañas, hostel	ok. 300–450 MXN (dane z 2023), hotele ok. 55–120 USD	zoegoesplaces.com , Expedia [do sprawdzenia]
Mazunte, Zipolite	cabañas, hostel	dormitorium od ok. 7 USD, cabaña ok. 20–45 USD	Expedia, Hostelz (2024–2026)
Puerto Escondido	hostel, prosty hotel	dormitorium ok. 11–18 USD, pokój od ok. 25 USD	Hostelz (2024) [do sprawdzenia]

Cabañas w Pueblos Mancomunados prowadzą same gminy, a rezerwuje się je przez biuro Expediciones Sierra Norte w centrum Oaxaki ([sierranorte.org.mx](#)) albo telefonicznie, w sezonie z tygodniowym wyprzedzeniem. Na wybrzeżu szczyt cen przypada na Boże Narodzenie i Nowy Rok, nie na Día de Muertos. Przy każdym noclegu trzeba zapytać, gdzie stanie motocykl na noc: najlepiej na zamkniętym podwórzu albo w garażu (cochera).

Pieniądze na miejscu

- **Gotówka przed górami.** W wioskach Pueblos Mancomunados i w San José del Pacífico nie ma bankomatów. Najbliższe są w Tlacolula i w San Miguel Suchixtepec, ok. 15 km za San José (viva-mexico.com.mx, 2026; zoegoesplaces.com, 2023). Na wybrzeżu bankomaty są w Pochutla, Puerto Escondido i Huatulco, w Mazunte pojedyncze i bywają puste. Warto mieć gotówkę na 2-3 dni i drobne banknoty.
- **Paliwo.** Magna (zwykła) kosztuje w całym stanie ok. 24 MXN za litr, Premium ok. 28-31 MXN, najdrożej na wybrzeżu (gasolinamexico.com.mx, 2026-10-23). Federalny urząd ochrony konsumentów (Profeco) radzi zamawiać paliwo w litrach, przed tankowaniem sprawdzić, czy dystrybutor pokazuje zera, i brać paragon.
- **Opłaty drogowe dla motocykla** (stawki od 2026-04-13): autostrada Tehuacán – Oaxaca 156 MXN, Meksyk – Puebla ok. 113 MXN ([El Heraldo de México, N+](http://ElHeraldo.deMexico.N+), 2026-04). Nowa autostrada Oaxaca – Puerto Escondido (Barranca Larga – Ventanilla) kosztuje motocykl 244 MXN. Cały przejazd z Meksyku do Oaxaki to ok. 330-345 MXN w jedną stronę [stawka bramki Amozoc do sprawdzenia w taryfach CAPUFE].

Budżet

Szacunek dla jednej osoby na 12 dni na miejscu (11 noclegów, ok. 2000–2500 km jazdy), stan na 2026-10-24. Ceny pochodzą ze źródeł podanych w notatce o logistyce; przeliczenia po kursach z 2026-10-23: 1 MXN ≈ 0,209 PLN (NBP) ≈ 0,048 EUR (EBC). To rząd wielkości, a nie kosztorys: przed wyjazdem trzeba go policzyć od nowa, a największą niewiadomą jest cena wypożyczenia motocykla.

Na miejscu

Pozycja	MXN	PLN	Uwagi
Wypożyczenie motocykla, 12 dni	ok. 19 000–34 000	ok. 4000–7000	od 1600 MXN za dzień (lekki adventure 450 cm³ w Meksyku) do ok. 130 EUR za dzień (BMW średniej klasy); mały dual-sport w Oaxace prawdopodobnie taniej [do sprawdzenia]
Kufry, odzież z wypożyczalni (opcjonalnie)	0–6800	0–1400	np. kufry boczne 570 MXN za dzień
Paliwo	ok. 2000–3500	ok. 400–750	Magna ok. 24 MXN za litr, spalanie 3,5–5 l/100 km
Opłaty drogowe	ok. 250–1000	ok. 50–200	autostrada Oaxaca – Puerto Escondido 244 MXN; przy dojeździe z Meksyku ok. 330–345 MXN w każdą stronę
Noclegi, 11 nocy	ok. 3300–13 200	ok. 700–2750	300–1200 MXN za noc; w Día de Muertos w mieście Oaxaca o 30–60% drożej
Jedzenie	ok. 4200–8400	ok. 900–1750	350–700 MXN dziennie (niżej)
Wstępy, przewodnicy, drobne	ok. 1000–2500	ok. 200–500	stanowiska archeologiczne, opłaty gminne, przewodnik w Sierra Norte
Razem na miejscu	ok. 30 000–69 000	ok. 6300–14 400	ok. 1450–3300 EUR

Dzienny budżet na jedzenie (ceny z 2026 r.: [travelvient.com](#), [Numbeo](#)):
śniadanie na targu 80–120 MXN, obiad dnia (comida corrida) 80–150 MXN,
tlayuda albo tacos na kolację 60–150 MXN, kawa, woda i przekąski 80–120 MXN,
mezcal w barze 50–100 MXN za kieliszek.

Do tego **kaucja za motocykl**: blokada na karcie kredytowej, zwracana po oddaniu motocykla, u dużych wypożyczalni ok. 900 EUR albo 1000 USD (ok. 4000 zł) [u wypożyczalni w Oaxace do sprawdzenia]. Karta musi mieć taki limit poza pieniędzmi na podróż.

Przelot

Wariant	W obie strony	Uwagi
Polska – Meksyk (MEX) z przesiadką w Europie	ok. 3500–5500 zł	w październiku i listopadzie zwykle 4000–5500 zł
+ lot krajowy MEX – Oaxaca	ok. 500–1000 zł	albo autobus ADO: ok. 400–600 zł w obie strony
albo Polska – Oaxaca na jednym bilecie	ok. 4500–6100 zł	najtańsze z dwiema przesiadkami i długą podróżą
Razem do Oaxaki i z powrotem	ok. 3900–6500 zł	

Razem 12 dni z przelotem: ok. 10 000–21 000 zł na osobę. Dolna granica to mały motocykl, dormitoria i cabañas, górna to większy motocykl z kuframi i prywatne pokoje. Wycieczki motocyklowe z przewodnikiem po Oaxace (motocykl, noclegi, samochód serwisowy) kosztują od ok. 3000–3500 USD za tydzień do 11 dni, bez przelotu (oferty z 2026 r., np. [rentalmotorbike.com](#)). To punkt odniesienia dla wariantu na własną rękę.

Ubezpieczenia podróżnego nie ma w tabeli: jego cena zależy od polisy, a ponieważ część stanów Meksyku ma ostrzeżenie MSZ trzeciego stopnia, trzeba najpierw sprawdzić, czy polisa obejmuje Oaxacę i jazdę motocyklem (zob. „Bezpieczeństwo” w README).

Źródła i licencje

- Opisy miejsc i regionów, plan i notatki: Piotr Goliasz, licencja CC BY 4.0 (<https://gitlab.com/p.goliasz/moto>).
- Współrzędne: Wikidata (CC0) i OpenStreetMap (© OpenStreetMap contributors, ODbL).
- Mapy: kontury Natural Earth (domena publiczna); linie trasy to schemat, nie przebieg dróg. Piktogramy: własne.
- Zdjęcie regionu „Oaxaca”: Tzacuaa, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Santa_Mar%C3%ADA_jaltianguis.JPG
- Zdjęcie regionu „Oaxaca” (Sierra Norte spod Cuajimoloyas, ok. 2800 m: lasy...): Lameirasb, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cuajimoloyas_Sierra_Norte_de_Oaxaca.jpg
- Zdjęcie regionu „Oaxaca” (Okolice Santiago Matatlán w dolinie Tlacolula: suche...): Uriel Orozco, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arriero_en_Matatl%C3%A1n,_Oaxaca,_M%C3%A9xico.jpg
- Zdjęcie regionu „Oaxaca” (Kodeks Zouche-Nuttall: Ośmiu Jeleni Szpon Jaguara,...): An author from the Mixteca region c.1500, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Codex_Zouche-Nuttall_-_Lord_8_Deer_gets_pierced.png
- Zdjęcie regionu „Oaxaca” (Krosno nożne i wełniane kilimy w Teotitlán del Valle,...): User:Gengiskanhg, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Telar_y_tapetes-Teotit%C3%A1n_del_Valle-Oaxaca-Mexico.jpg
- Zdjęcie regionu „Oaxaca” (Barro negro z San Bartolo Coyotepec: czarna ceramika...): Nanahuatl, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Barro_negro_sculptures_in_San_Bartolo_Coyotepec.jpg
- Zdjęcie regionu „Oaxaca” (Alebrijes w San Antonio Arrazola: fantastyczne zwierzęta...): Hari Seldon, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alebrijes_de_Arrazola_-_panoramio.jpg
- Źródła opisu regionu „Oaxaca”: https://www.inegi.org.mx/contenidos/saladeprensa/boletines/2021/EstSociodemo/ResultCenso2020_Oax.pdf, <https://es.wikipedia.org/wiki/Oaxaca>, <https://en.wikipedia.org/wiki/Oaxaca>, https://es.wikipedia.org/wiki/Oaxaca_de_Juárez, https://en.wikipedia.org/wiki/Cerro_Nube, https://en.wikipedia.org/wiki/Sierra_Madre_de_Oaxaca, https://en.wikipedia.org/wiki/Eight_Deer_Jaguar_Claw, https://en.wikipedia.org/wiki/Benito_Juárez, https://en.wikipedia.org/wiki/Porfirio_Díaz, https://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Miahuatlán, <https://whc.unesco.org/en/list/415>, <https://>

whc.unesco.org/en/list/1352, <https://whc.unesco.org/en/list/1534>, <https://ich.unesco.org/en/RL/indigenous-festivity-dedicated-to-the-dead-00054>, <https://vlex.com.mx/vid/convenio-coordinacion-concertacion-acciones-1061347132>, https://www.ieepco.org.mx/archivos/DESNI_2025/LOS_SNI.pdf, <https://educacaoaxaca.org/download/30871>, <https://www.mezcalistas.com/?p=87322>, <https://seie.oaxaca.gob.mx/storage/publicaciones/pdf/m82UBnEKWNxBDUjg5EF2Afuzx6vldKFIJvNq0Jr.pdf>, https://web.archive.org/web/20261011050424/https://smn.conagua.gob.mx/tools/RECURSOS/Normales_Climatologicas/Normales9120/oax/nor9120_20079.txt, <https://web.archive.org/web/20150425171150/http://smn.cna.gob.mx/observatorios/historica/ptoangel.pdf>, https://en.wikipedia.org/wiki/Hurricane_Pauline, <https://www.unotv.com/clima/erick-toca-tierra-como-huracan-categoria-3-en-oaxaca/>, <https://www.nhc.noaa.gov/climo/>, <https://www.mexicodesconocido.com.mx/guelaguetza-2026.html>, <https://www.eluniversal.com.mx/destinos/cuando-sera-la-guelaguetza-2026/>, <https://es.wikipedia.org/wiki/Guelaguetza>, <https://religionnews.com/2023/11/03/welcome-to-mexican-muerteadas-a-traditional-parade-to-portray-how-death-can-be-as-joyful-as-life/>, https://en.wikipedia.org/wiki/Night_of_the_Radishes, <https://www.jornada.com.mx/2012/12/24/estados/031n2est>, <https://www.nmas.com.mx/cultura/mananitas-virgen-de-juquila-peregrinos-cantan-celebran-dia-8-de-diciembre-2023/>, <https://ahoraoaxaca.com/oaxaca/desplegara-policia-vial-dispositivo-durante-festividad-de-la-virgen-de-juquila>, <https://www.mexicodesconocido.com.mx/mercado-dominguero-de-tlacolula.html>, https://en.wikipedia.org/wiki/Tlacolula_de_Matamoros, https://en.wikipedia.org/wiki/Barro_negro_pottery, <https://en.wikipedia.org/wiki/Alebrije>, <https://en.wikipedia.org/wiki/Mezcal>, <https://www.gutenberg.org/ebooks/54425>, <https://www.gutenberg.org/ebooks/77641>

- Źródła karty „Pueblos Mancomunados (Benito Juárez i wspólnota ośmiu wsi)”: <https://es.mongabay.com/2020/08/mexico-innovacion-indigena-para-conservar-los-bosques/>, <https://www.mexicodesconocido.com.mx/pueblos-mancomunados-de-oaxaca.html>, <https://www.oaxaca.travel/index.php/es/all-destinations-es/benito-juarez>, <https://www.oaxacamio.com/ecoturismo/benitojuarez.htm>, <https://www.todo-contest.org/eng/awarded-projects/pueblos-mancomunados/>, https://en.wikipedia.org/wiki/San_Antonio_Cuajimoloyas, <https://bikepacking.com/routes/vuelta-a-los-pueblos-mancomunados/>, <https://weareoutriders.com/en/communality-a-response-to-deforestation/chapter-1-the-path-to-the-communal-forests>, https://es.wikipedia.org/wiki/Guelatao_de_Juárez,

- https://en.wikipedia.org/wiki/Benito_Juárez, <https://es.mongabay.com/2021/12/el-bosque-es-el-corazon-de-ixtlan-conservacion-mexico/>, <https://www.openstreetmap.org way/286209461>, <https://www.openstreetmap.org way/210175985>
- Cytat w opisie regionu „Oaxaca”: D. H. Lawrence, „Mornings in Mexico” Market Day, przekład własny z oryginału, CC BY 4.0, <https://www.gutenberg.org/ebooks/77641>
 - Cytat w opisie regionu „Oaxaca”: Thomas Gage, „The English-American, His Travail by Sea and Land (1648)” rozdz. XIV, przekład własny z oryginału, CC BY 4.0, <https://www.gutenberg.org/ebooks/54425>
 - Zdjęcie „Herve el Agua”: Adrián Cerón, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herve_el_agua.JPG
 - Zdjęcie „Herve el Agua” (Basen na krawędzi górnego tarasu, nad Cascada Chica): LBM1948, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herve_el_Agua_05.jpg
 - Zdjęcie „Klasztor Santo Domingo w Yanhuitlán”: Balam aleica, CC BY-SA 4.0, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yanhuitlan-oax_\(3\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yanhuitlan-oax_(3).JPG)
 - Zdjęcie „Klasztor Santo Domingo w Yanhuitlán” (Nawa pod gotyckim sklepieniem żebrowym i ołtarz główny...): Rallopum, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Retablo_Yanhuitlan.JPG
 - Zdjęcie „Mazunte”: User:Fsamuels, Public domain, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mazunte_and_Punta_Cometa.jpg
 - Zdjęcie „Mazunte” (Zachód słońca z Punta Cometa nad plażą na zachód od cypla): Victorcinco523, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Punta_Cometa,_Oaxaca.jpg
 - Zdjęcie „Mazunte” (Żółwie oliwkowe na plaży Escobilla w czasie arribady): Claudio Giovenzana, CC BY-SA 3.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Turtle_golfina_escobilla_Oaxaca_Mexico_Claudio_Giovenzana_2010.jpg
 - Zdjęcie „Mitla (Lyobaa)”: Arian Zwegers from Brussels, Belgium, CC BY 2.0, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mitla_Group_of_the_Columns,_Palace_of_Columns_\(20064199284\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mitla_Group_of_the_Columns,_Palace_of_Columns_(20064199284).jpg)
 - Zdjęcie „Mitla (Lyobaa)” (Grecas na dziedzińcu Pałacu: kamyki bez zaprawy, w tle...): Thelmadatter, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:FretworkCourtyardPalaceMitla.JPG>
 - Zdjęcie „Monte Albán”: Arian Zwegers from Brussels, Belgium, CC BY 2.0, [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monte_Alban,_Main_Plaza,_Building_J_and_the_North_Platform_\(20498776500\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monte_Alban,_Main_Plaza,_Building_J_and_the_North_Platform_(20498776500))
 - Zdjęcie „Monte Albán” (Oryginalne płyty Danzantes w murze budynku L): MAHC-oaxaca, CC BY 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Original_Danzantes_in_Building_L_of_Monte_Alban,_Oaxaca.jpg

- Zdjęcie „Pueblos Mancomunados (Benito Juárez i wspólnota ośmiu wsi)”: ChavadorPaz, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_trav%C3%A9s_del_puente.jpg
- Zdjęcie „Pueblos Mancomunados (Benito Juárez i wspólnota ośmiu wsi)” (Lasy sosnowo-dębowe Sierra Norte w okolicy Cuajimoloyas): Lameirasb, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cuajimoloyas,_Sierra_Norte_de_Oaxaca.jpg
- Zdjęcie „San José del Pacífico”: Angelobcn, CC BY-SA 4.0, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:San_Jos%C3%A9_del_Pac%C3%ADfico.jpg
- Zdjęcie „Santiago Apoala”: Arturo12, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Apoala.png>
- Zdjęcie „Santiago Apoala” (Kodeks Wiedeński, s. 37: z rozszczepionego drzewa w...): AnonymousUnknown author, Public domain, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:C%C3%B3dice_Vindobonensis.jpg